

KRITIK

Hammarkullen
Göteborgs konserthus

En pizza i Kärrtorp

Swedish Deluge
3xGöteborg och Higab
Entré i en (o)möjlig framtid

KRITIK

#21
125 SEK
Syntes förlag
oktober 2013
ISSN 1654-7969

Chefredaktör och ansvarig utgivare
Pär Eliaeson

Grafisk form
We Are Group

Medarbetare
Pär Eliaeson
Arkitekt, skribent och fotograf, Stockholm

Mikael Askergren
Arkitekt och skribent, Stockholm

Thomas Hellquist
Arkitekt och skribent, Lund
gästprofessor vid Blekinge tekniska högskola

Johan Johansson
Arkitekt och skribent, Stockholm

Peter Hallén
Arkitekt och skribent, Göteborg

Owen Hatherley
Journalist och författare, London

Emil Bergstén
Byggnadsantikvarie och skribent, Stockholm

Tryck
Åtta.45

Utgiven av
Syntes förlag
Beckbrännarbacken 2
116 35 Stockholm
www.syntesforlag.se

Blogg
syntesforlag.blogspot.com

Facebook
facebook.com/Arkitekturtidskriften.KRITIK

ISSN 1654-7969
För ej beställt insänt material ansvaras ej.
Produceras med stöd från Statens kulturråd.

Prenumeration
4 nr/år, 500 SEK
1 nr/tillsvidare, 125 SEK

Lösnummer
125 SEK + porto
Beställes på www.syntesforlag.se

Återförsäljare
Press stop-butikerna
Pressbyråns specialistbutiker
Konst-ig, Åsögatan 124, Stockholm
Konstmuseets bokhandel, Götaplatsen, Göteborg
Form/design center, Lilla torg 9, Malmö
Olsson & Gerthel, Engelbrektsgatan 9, Malmö

Omslag
Gärdesstaden, Stockholm. Flygfoto, okänt år.
Fotograf: okänd.
Ur Arkitektur- och designcentrums samlingar.

6
Ledare

8
3xGöteborg och Higab

20
Swedish Deluge

28
En pizza i Kärrtorp

44
Klassiker: Göteborgs konserthus

56
Entré i en (o)möjlig framtid

60
Rinkebystråket

62
Recensioner:
Hammarkullen
Tidskrifter
Fasad i P1

Det autentiska

Pär Eliaeson

I ett litet och svagt sammanhållet göteborgstema i detta nummer finns en möjlig röd tråd i det autentiska. Peter Hallén ser på tre projekt i sin nya hemstad Göteborg, som alla har det kommunala fastighetsbolaget Higab och förnyelse av kulturarvet som gemensam nämnare. Som den svenska klassikern visas Göteborgs konserthus, göteborgsfunkisens dominant Nils Einar Erikssons mästerverk. I det vid Götaplatsen fysiskt närbelägna konstmuseet/Hasselblad center visas arkitekten och fotografen Jens S Jensens slutackord i hans fyrtioåriga bild- och textsvit från Hammarkullen.

I ett traditionellt modernistiskt förhållningssätt är det autentiska relativt oproblematiskt. Det finns en tydlig ursprunglighet och ett original, eftersom föreställningen bygger på en monokulturell och positivistisk tankefigur. I ett mångkulturellt och postmodernt sammanhang blir autenticiteten mer komplex och motsägelsefull, mer subjektiv och mer designorienterad. Föreställningen om det genuina och ursprungliga smutsas ner av (olika) erfarenheter och perspektiv, genom tid och rum. Det som till en början uppfattades som ursprungligt var möjligen inte ens avsiktligt och det senare tillkomna kan av olika skäl ha fått en starkare ställning genom påverkan av tid och omständighet. I ett sådant upplöst tillstånd framträder de olika konkreta designvalen som de enda fasta entiteterna, att förhålla sig till och värdera, och att i den aktuella samtida uppgiften reproducera. Att bara söka bestämma en autenticitet och förment återskapa den blir inget hållbart eller högkvalitativt alternativ, varken designmässigt eller historiskt.

Som tydligast blir detta i frågan om kulören på Gunnar Asplunds rådhusstillbyggnad i Göteborg, som nu byggs om till stadshus. Göteborgs stad vill återskapa en färgsättning som man vill hävda är den ursprungliga som arkitekten Gunnar Asplund föreskrev. Denna färgsättning existerade bara ett fåtal år, innan den efterföljdes av rad olika andra, som har gjort betydligt starkare och mer mångfacetterade avtryck i Göteborgs och göteborgarnas minne och historia.

Tekniskt är det helt omöjligt att återskapa både färgmaterialet och kulör i det som hävdas som det ursprungliga, så den aspekten är helt dödfödd. Historiskt håller inte heller resonemanget och Asplunds (eventuella) ursprungliga kulörval, om man skall använda samtida vetenskapsteori. Osäkerhets- och de förmenta objektivitetsfaktorerna är för många. Och som ren design framstår den nu applicerade färgsättningen som svag och med otillräcklig verkshöjd, framförallt i relation till de senaste versionerna och i samspel med den äldre rådhusbyggnaden.

Internationellt ser vi många exempel på mer mångfacetterade restaureringar och förnyelser än vad som utförs i Sverige. Det främsta exemplet är fortfarande Neues Museum i Berlin, ombyggt och restaurerat av brittiske arkitekten David Chipperfield och restaureringsarkitekten Julian Harrap. I Neues Museum blandas rekonstruktioner med restaureringar och ny design. Eller snarare: gränserna löses upp mellan dem. Gemensamt är en otvivelaktig verkshöjd på alla ingående delar. Världsklass (på riktigt). ■

Neues Museum, Berlin.

Foto: Pär Eliaeson

Göteborgs rådhus.

Foto: Pär Eliaeson

3xGöteborg och Higab

Peter Hallén

Asplunds rådhustillbyggnad

En mycket tidig morgon står jag med resväskan, nyss inkommen med buss från Stockholm och väntar på ytterligare en buss vid Gustav Adolfs torg i Göteborg. Solen lyser upp Asplunds rådhustillbyggnad. Fasaden ser varm och härlig ut denna morgon i sin nya färgskrud. Möjligen är den en aning för välstämd i tonerna, men tänker att det nog beror på glastrutorna som ser ut att vara bruntonade.

När jag vid annan väderlek undersöker fasaden på nära håll är det ytterst svårt att se skillnad mellan färgens kulör på de utskjutande delarna och på fälten emellan dem. De uttryckta delarna är aningen mer mättade än de bakre, men i princip med samma kulör. Mark Isitt kallar kulören brun i sin artikel i Göteborgs Posten, jag kallar den gul. Det indragna partiet som förbinder Asplunds rådhustillbyggnad med den äldre byggnaden är färgsatt med en mörkare, mer grå kulör

Enligt Johanna Lange, som gjort den omfattande inventeringen och historiska beskrivningen av huset, har Asplunds ursprungsfärger nu härmats med Keim silikatfärg, där den ursprungliga putsens färg ligger underst av de skikt som fasaden färgats i. Den yttersta silikatfärgen har alltså härmat den underst liggande putsens färg. Det har varit viktigt att inte riva ner fasadens skikt utan lämna dem kvar för framtida historisk läsning och förståelse av tidens förlopp. Lange menar att det inte finns någon mening med att använda någon annan färg än Asp-

lunds ursprungliga när den ligger så nära i tiden och omfärgningarna skett under en så kort tidsperiod.

Huset målades om så snabbt som redan ett år efter att fasaden var klar. Förmodligen berodde detta mindre på kritiken mot fasadens färgsättning och arkitektur, utan mer på de rinningar som missfärgat putsen på dess utskjutande delar. Samtidigt som omfärgningen tillades bleck som skulle hindra att vatten rann över dessa partier och missfärgade dem.

Den mer dämpade färgen på den indragna delen av fasaden, som kopplar den nyare fasaden till den gamla mot torget, har alltid varit viktig för Asplund och bekräftas till och med av att han efter kritiken föreslog, att det skulle planteras murgröna att växa på detta parti. Hans ambition var att dela på byggnaderna, inte förena dem, att hela fasadlängden skulle utgöras av två individer.

En bakomliggande tektonisk struktur som trycker på inifrån och pressar ut putsens ytskikt som ben under hud.

Jag tror Asplunds avsikt med fasaden liknade ett grepp som hans kollega i Skogskyrkogårdsprojektet i Stockholm, Sigurd Lewerentz, tillämpade på Uppståndelsekapellet 1925. En bakomliggande tektonisk struktur som trycker på inifrån och pressar ut putsens ytskikt som ben under hud. Att då olika förståsigpåare tycker si eller så om vilken färg som skall sitta på vilka delar av fasaden, blir då helt i kon-

Samtliga foton: Pär Eliaeson

flikt med Asplunds intention. Jag menar att en större reliefverkan blir resultatet av den färgsättning som nu är utförd. Detta bekräftas av Lange som upplevt den med gula fält och vita band som mer tvådimensionell och denna aktuella med lika kulörer, där den mättade förstärker relieffens verkan, som mer tredimensionell.

Lange blev förvånad över den kritik mot färgsättningen av fasaden som Isitt framförde i sin GP-artikel. Det hon tror de själva har misslyckats med är av pedagogisk art, de har misslyckats med att förklara hur väldokumenterad byggnadens färgsättningshistoria är och att man inte för skojs skull kan välja en av de färgsättningar som förekommit, utan måste återgå till Asplunds ursprungsintention. Hon menar att Isitt längtar efter den gulvita från slutet av sextioalet måste bero på att han är nostalgisk. Han kanske längtar tillbaka till sin ungdom på västkusten.

Färgsättningen med vit relief och gula fält, länken mot huvudbyggnaden vit, för-

En personlig längtan, om än av nostalgiska skäl, borde inte övertrumfa upphovsmannens, till en av sin tids viktigaste arkitekturverk.

Det är en väl vald ny funktion och det går knappast att hitta en bättre.

utsatte att Asplunds tektonik vid denna punkt i karriären var klassicerande, medan han i själva verket sökte ett för dåtiden modernare konstruktivt uttryck, vittnar om en brist på förståelse som är häpnadsväckande. Genom att kritisera den aktuella färgsättningen kritiserar Isitt Asplunds avsikt. Det vore bra att det tydliggjordes i polemiken. En personlig längtan, om än av nostalgiska skäl, borde inte övertrumfa upphovsmannens, till en av sin tids viktigaste arkitekturverk.

Beträffande anpassningen av den ytterst betydelsefulla byggnadens interiör till verksamhetens nya program, så menar Johanna Lange att de noggrant studerat den ursprungliga användningen och fått komma med synpunkter till det aktuella programmet för byggnadens användning. De är ganska nöjda med hur man i projektet lyssnat på dem. Huset består av mindre kontorsutrymmen och större sessionssalar plus ett stort offentligt rum som allmänheten har haft tillträde till. Det kommer den också att ha i fortsättningen för kontakt med sina politiker. Det är en väl vald ny funktion och det går knappast att hitta en bättre. Planlösningen för den nya användningen håller sig inom ursprungsplanen. Hon menar vidare att fastighetsägaren Higab har lyssnat och haft seriösa avsikter. Vi har fått jobba paral-

lellt med arkitekterna och redan från början fått spela samstämmigt. Låt oss hoppas hon har rätt för det är en delikat uppgift som GAJD arkitekter har åtagit sig.

Saluhallen

Blev först förvånad när jag fick höra att det hörts många kritiska röster över saluhallens renovering. Tyckte det var ganska trevligt där vid mitt första besök sedan renoveringen. Innan dess hade jag inte sett hallen sedan sjuttio- eller åttiotalen. Minns den som slarvig, kanske charmig och definitiv nedgången. Den var förmodligen också ohygienisk innan man blev tvungen att ta ett radikalt grepp genom renovering, snarare än restaurering.

När jag nu synat hallen med kritiska glasögon, så kan jag också se saker som skulle kunna gjorts annorlunda, men för mig handlar det ändå om detaljer i sammanhanget. Man skulle kunna ha använt varmare färger i ytbehandling och ytskikt. Belysningen skulle kunna ha varit mer insmickrande, men det är också svårt i en dagsljusupplyst hall med kallt himmelsreflekterat ljus. För att inte tala om dagens lågenergilampor med kalla spektrum eller med mjölkigt varmare ljus. Den gamla cementmosaikerna på väggarna kunde mycket väl ha nyproducerats på de ytor som nu är klädda med kallt, karaktärlöst kakel. Hur de tekniska installationerna är gjorda kan man ha en massa synpunkter på ur ett estetiskt perspektiv. De är bara rakt upp och ner, kanske hellre det, att de just bara är tekniska, om man saknar estetisk förmåga, är det kanske bättre att inte försöka göra det "fint".

Så kommer vi till frågan om mångfald kontra enhetlighet eller designprogram som det numera ofta kallas. En otyglad mångfald kan vara nog så charmigt i en kultur av bildning eller utav hantverksskicklighet, som

den kulturella höjden är numera, behöver man för en uthärdlig mångfald ett slags estetisk censor eller dirigent. Om en sådan är skicklig kan alla rösterna i kören berika varandra till ett fulllodigt stycke upplevelser för oss besökare. I den civilisation vi befinner oss mitt i, är det inte säkert att beställaren skulle förstå ett sådant behov av att rätt person skulle få uppdraget.

Kvalitet har blivit en svårhanterad egenskap. Förmodligen beroende på att våra händer idag monterar, snarare än att de formar. Kontakten mellan handen å ena sidan, hjärta och hjärna å andra, är i de flesta fall avskuren. När detta system inte är i funktion blir det svårt med kvalitativa beslut, det är klockan och

plånboken råder, utan kontakt mellan hand, hjärta och hjärna.

I båten med mina fiskande släktingar längs Bohuskusten, fick jag på långt håll lära mig se skillnaden på det de kallade alnhus och meterhus. I det ena fallet med en kroppsdel och i det andra fallet med en millimeterstock, som avgjorde var fönstren skulle sitta. En aln var måttet mellan långfingrets spets och armbågen, helt tillräcklig för att avgöra var regler och smyg skulle placeras. Fiskarna menade att det med meter byggda huset på något sätt såg mindre levande ut. För det vardagliga ögat knappt märkbart, men kanske för de samlade sinnena och hela känslan. Subtila skillnader som kanske påverkar oss mer än vad vi förstår.

Takfötter, ändar på takstolar eller bjälkar, som bär upp tak sticker alltid ut och gör sig påminda om takets konstruktion och det bärandes existens.

Kvalitet är ett flyktigt begrepp, när man försöker fånga det, så glider det mellan fingrarna. Vi vet nog ganska säkert när det inte finns där, men vad det är, är väldigt svårt att definiera. Att det har med liv och det levande att göra är nog alldeles säkert, med handens och intentionens påverkan på materialen likaså. Svåra ord som harmoni och skönhet kommer också på tanke när vi söker en förståelse av begreppet kvalitet. Estetik och smak är något vi lär oss, det är nog de flesta överens om när vi tänker efter, men hur gör man då om vi fått lära oss olika saker, att vi inte har samma värdegrund? Kvalitet är nog djupare trots allt. Vi kan nog fordra att den skall finnas närvarande i det vi investerar i.

Takfötter, ändar på takstolar eller bjälkar, som bär upp tak sticker alltid ut och gör sig påminda om takets konstruktion och det bärandes existens. Mänskligheten har kanske genom årtusenden sett så många takfötter att blotta synen, triggat något genetiskt hos oss som skapar en känsla av trygghet? Det är gott om takfötter bland gräsfötterna i den renoverade saluhallen, strax ovanför butiksdiskarna och fronterna med butikernas namn. De kanske bidrar till att skapa en känsla av trygghet, även om de inte har något med konstruktionen av innetaket ovan butikerna att göra?

Haga, i Göteborg finns kvar, medan i Klarakvarteren kan det eka tomt mellan glas, sten och plåt. Hotet mot Haga kallas gentrifiering, av gentle som i gentleman, alltså något som uttrycker vänlighet eller förfining, kulturell förfining. Vi älskar alla hus och miljöer som varsamt restaurerats, de vittnar om en svunnen rikedom då vi hade råd att utforma detaljer och mäta det vi byggde mot våra kroppar. Det har vi inte råd med längre och alldeles självklart blir det då en rik krets, som har råd att underhålla och restaurera enligt alla konstens regler. Det orenoverade kan för vissa också ha sin charm med patina och berättelsen om all tid som förflutit sedan det fina var nytt. Vi känner oss "hemma" i miljöer med denna rikedom, vi känner en längtan efter dem när det

De fasaddetaljer vi njuter av på artonhundratalets husfasader är ofta masstillverkade och beställda ur katalog, gipsstucken i åtråvärda bostadsrätters tak likaså. Men de representerar ett stort värde, en rikedom, en investering, ett arbete man kostat på sig.

ekar tomt. Vi känner något som liknar "hemlängtan", kanske till och med när vi är hemma.

Hur blir det då när man applicerar fabrikstillverkade moduler rika på detaljer som bot på detta? När kommersiella miljöer vill locka med trevnad och till inköp med industriell detaljrikedom? Det fungerar ganska bra för ett oskolat öga som upplever med känslan, utan att med förnuftet analysera varför detaljerna finns i sina ovana positioner. Till frustration för de lärda på området, de professionella tyckarna och kritikerna, som ibland är skolade, men helt säkert välformulerade. Man ropar efter samtida uttryck och modernitet! Det lustiga med det är, att så har det varit i alla tider och att det moderna snabbt blir otidsenligt. De fasaddetaljer vi njuter av på artonhundratalets husfasader är ofta masstillverkade och beställda ur katalog, gipsstucken i åtråvärda bostadsrätters tak likaså. Men de representerar ett stort värde, en rikedom, en investering, ett arbete man kostat på sig.

Åter till saluhallen, takfötterna sitter tätt och de är inte där av en slump. De vill attrahera plånböcker som vill spendera och det verkar ha fungerat. Det är liv i hallen och trevligt att vara där, det var säkert vad jag upplevde både vid mitt första besök efter renoveringen som senare.

Själ är inte något som lätt låter sig skapas med hjälp av standardiserade, fabrikstillverkade enheter.

Göteborgspostens arkitekturkritiker Mark Isitt, säger följande "Min huvudkritik är att man har valt att rekonstruera det gamla, istället för att designa om, göra något nytt. En rekonstruktion kan aldrig återskapa den själ som originalet hade."

Klassiska arkitekturelement har åtminstone i tvåtusen år använts för att signalera trygghet och bildning. Så också i saluhallen när den var nybyggd. Jag är helt säker på att det skulle varit möjligt att ha skapat en tidlös, klassisk och inte klassicerande miljö i saluhallen under renoveringen, men det skulle ställt enorma krav på att rätt arkitekt fått uppdraget. Själ är inte något som lätt låter sig skapas med hjälp av standardiserade, fabrikstillverkade enheter.

Flärd är lättare att skapa och det är kanske inte mer än vad vi kan begära idag. Se bara på Stylt Trampolis otroliga framgångssaga. De skapar den ena restaurangen efter den andra på samma koncept, storytelling om en figur som är död eller fiktiv, och på klassicerande byggnadselement, möbler och textilier. Detta sätts samman till en rik miljö som doftar flärd och är något helt annat än de flesta arkitektritade miljöer, som ofta är minimalistiska och/eller sparsmakade. Det som inte går att skapa ur tomma intet är det genuina. För att skapa själ, behöver man en person av kött och blod med integritet och patos, vars arv om eller när personen inte finns längre kan förvaltas av kommande generationer till en institution som "alltid" har funnits. Det kräver dock en oerhörd skicklighet att förvalta ett sådant arv på en institution där ridån går upp för en ny föreställning varje dag.

Hem och hemtrevnad är viktiga kvalitetsbegrepp, ur dem kan vi förstå mycket av mänskliga reaktioner och beteenden. Tycker nog att Sweco och Higab lyckats med detta i deras arbete med Saluhallen och för göteborgarna skapat en miljö som inte är svensk standard vare sig till utbud eller uttryck.

Stadsbiblioteket

Uppbrutna tegelväggar, är symbolspråket man använder i kommunikationen runt Göteborgs nya stadsbibliotek. Man säger sig ta plats i stadsrummet, ta ett kliv ut mot Götaplatsen med en glaslåda som skall lysa på kvällarna när det är något evenemang i byggnaden.

På dagen är glasomslaget på byggnaden för böcker och andra medier än så länge blankt grått, kallt och avvisande. Huset skall invigas i april 2014. Fasaden väntar på de tegelpilastrar som skall fästas utanpå glasfasaden och som skall legitimera inglasningen. Det skall bli intressant att se om man återvunnit det nedrivna teglet från den gamla fasaden eller om det inte ansågs duga.

Peter Erséus har glasat in Rune Lunds byggnad från 1967. Erséus har strippat Lunds hus ren på gult tegel ner till betongen. Om man i fortsättning vill ana hur Lunds byggnad tedde sig får man bege sig till baksidan av byggnaden mot Lorensbergsteatern. Där kan man se ett stycke av den ursprungliga fasaden möta det nya omslaget av glas.

– Vi bygger inte för att få plats med fler bokhyllor, vi bygger för att ge mer plats till människor, säger Christina Persson, biblio-

Huset ska vara läsbart från utsidan, menar Erséus, men som vi alla vet är det ju blott när det är mörkt ute och tätt inne som detta kommer att kunna upplevas.

Bild: Erséus arkitekter

tekschef på biblioteket. Erséus och Persson vill skapa gesten av att biblioteket öppnar upp sig mot staden.

Rune Lund menar att man knappast kan visa ett hus mindre hänsyn utan att riva det helt. Peter Erséus betonar att hans avsikt aldrig har varit att kränka vare sig stadsbiblioteket eller husets upphovsman. Att idén om inglasning var kontroversiell visste han redan på förhand. Han förklarade att de ville göra ett inlägg i debatten med förslaget och blev själva förvånade när bedömningsgruppen för det parallella uppdraget fastnade för det.

Tanken är att den nya fasaden ska synliggöra vad som händer innanför väggarna. Huset ska vara läsbart från utsidan, menar Erséus, men som vi alla vet är det ju blott när det är mörkt ute och tätt inne som detta kommer att kunna upplevas.

Peter Erséus säger sig ha full respekt för den kritik som framkommit. Det blir mer glas och en öppnare attityd, men fortfarande en tegelbyggnad som är anpas-

Bild: Erséus arkitekter

sad till sina grannar runt Götaplatsen. Lorensbergsteatern, som tidigare legat lite i skymundan, kommer att bli mer upptagen i gemenskapen genom att biblioteket får en ny godsida mot teatern och parken i norr, säger han. Både och säger jag, både glas och tegel, hängslen och livrem.

Med tongivande skickligt utförda förebilder som Centre Pompidou i Paris och Kulturhuset i Stockholm har glashuset blivit det fantasilösa uttrycket för kulturhus. Celsings kulturhus genomspetsades av det kommersiella templets universalmaskin, rulltrappan. Huset fylldes av människor som fikar. Tänk att Arlas caffelatte-kampanjer på åttiotalet skulle sätta så djupa spår i den urbana kultur som skulle utvecklas i Norden. Kaffekultur skyddad från väder och vind!

Planglasindustrin skördar med täljkniv när allt skall vara glaslådor som symbol för transparens, emedan Erséus gör renderingar av en interiör bakom glasfasaden, som med sin minimala möblering visar hur litet det rumsdjup det i själva verket är man adderat in till den gamla byggnadens tegelfasad. Det blir blott ett korridorliknade utrymme badande i ljus, solljus. Egentligen handlar alltså den påkostade nya glasfasaden mer om att ge det tillbyggda biblioteket en enhetlig fasad, än om att ge biblioteksbesökarna så mycken ny användbar yta och inblick i verksamheten utifrån. Om inte ens arkitekten med sin inlevelse kan gestalta rummet mellan fasaderna, har den väl knappast något berättigande än att odla något matnyttigt. Rune Lund har kanske rätt i att det är ett egotrippat projekt som nu byggs!

Av Cecile Brisac and Edgar Gonzalez har vi i deras Världskulturmuseum fått lära oss hur underbart det är att ha en stor härlig trappa som en amfiteater mitt i ett hus, en arena för al-lehanda aktiviteter. Det har Peter Erséus också lärt sig i det nya kulturhus han ritat åt göteborgarna vid Götaplatsen.

De blågrå glasen som täcker bjälklagskanterna kommer säkert att dekoreras med något intressantare, likaså hoppas jag att tegeltravarna som skall fästas utanpå delar av glasfasaden inte kommer att upplevas som löjligt ditklistrade. Svårt att avgöra på de modellbilder och renderingar man publicerat. Hoppas inte Erséus igen blir förvånad om det skulle visa sig att teglet på utsidan av glaset upplevs som ett konstlat försök att berättiga glasfasaden. Hoppas ej heller Göran Arvidsson, Higabs representant i bedömningsgruppen, som inte var helt enig i beslutet, men rekommenderade byggnadsnämnden att arbeta vidare med förslaget från Erséus, ej heller blir förvånad. ■

Bild: Erséus arkitekter

Med tongivande skickligt utförda förebilder som Centre Pompidou i Paris och Kulturhuset i Stockholm har glashuset blivit det fantasilösa uttrycket för kulturhus.

Foto: Wikipedia Commons

The Swedish Deluge

Owen Hatherley

Entirely coincidentally, I was in Stockholm a week or so after the riots there, giving a guest lecture at Södertörn University on the city’s southern outskirts. There was a tiny weeny little bit of glee from some people at the riots occurring at the heart of every Spirit Level reader’s favourite 21st century economy, a trickle

of Schadenfreude – look, the Social Democratic model is broken and there’s no turning back – something which dovetails nicely with a critique from the right. The basic assumption of both is that Social Democracy or the ‘Nordic Model’ was a sort of historical fluke, something enabled by various kinds of luck – geopolitical neutrality, small and cohesive populations, petroleum, rural societies ready for urbanisation. Pyzik, with me on the journey, is particularly keen on pointing out the far more propitious circumstances Scandinavia had for creating a fairer society when compared with post-war Eastern Europe (not to mention China, south-east Asia...). All of this is true. But it wasn’t obvious from the start, and maybe what is valuable today in Swedish Social Democracy is what a leap it was, especially compared with the conformist record of most reformist governments in the interwar years – it is rare in the history of reformism in general for actively trying to achieve hegemony.

Ah but if only they’d been overthrown by a Fascist coup bombarding their housing schemes, then maybe their monuments and figureheads would live eternally in our memories along with Karl Marx Hof and Salvador Allende....always, solidarity with the defeats, suspicion for the victories. Quite how close Sweden came to a (localised, for sure) classless society can be garnered by an fascinating article in an old issue

of Socialist Register by Rudolf Meidner, the economist of the LO, the Swedish TUC. Meidner is best known for the Rehn-Meidner model, where full employment and low inflation were improbably combined, partly via wage restraint; and his later proposals to funnel the proceeds of that wage restraint into ‘wage-earner funds’ which would enable workers to take over ownership of the highly successful and highly monopolised industries that powered Swedish capitalism – Ericsson, Volvo, Tetrapak, IKEA – the latter of which, he reminds us, owed its success to providing furniture for housing built under the famous ‘Million Programme’. The scheme was partially implemented but botched, and eventually the money was spent on culture and scientific research instead. However, the seriousness of the attempt of, at first, creating a genuine compromise between labour and capital and then overcoming that compromise, can’t be doubted. But that it hasn’t been sustained is equally obvious – begging the question of how something seemingly so strong could have been so undermined. So the failure and success of the Swedish Long Revolution should, we thought, have been easy to see via a walk around its capital.

Södertörn University is a peculiar place on a hilltop in the southern suburbs, reached by a sort of escalator-funicular, which at the top looks like this, above – sober late modernism with sudden and bizarre geological

outbreaks. Knowing that the riots had been entirely localised to areas built under the Million Programme, where the Social Democrats had built a million flats and houses in ten years, I asked to be pointed in the direction of the nearest – which was very nearby, apparently, I was told, a particularly notorious example, albeit one where there were ‘only a couple of burning cars’. Flemingsberg, for it is there, is reached by walkways, via a large Brutalist hospital:

...and then you end up here, where a glossy new shopping centre lies inbetween the older blocks, some reclads, and an equally glossy new hotel. Evidently works are still happening here. The upgrade programmes for the Million Programme areas often involve 50% rent hikes, cited by some as one of the causes of the suburbs’ anger. Further on, along the pedestrian walkways of this completely car-free space, you can find the usual paraphernalia of a good, well-thought-out peripheral estate – youth centres, shops, cultural facilities, the inevitable modernist church.

All photos by Owen Hatherley

It's made up of several immense prefabricated slab blocks, which have cantilevered balconies, fanning out Brunswick Centre style at the lower parts of the slabs. Compare them with the GLC's work at, say, the Aylesbury, and it's not flattering to the UK – the applied colour actually works spectacularly well, especially in weather like this – optimistic, bright, never obvious. And then there's the landscaping. Turn a corner and you could easily end up somewhere like this:

The pedestrian paths were walked by a fair amount of people in the hour or so I was there, so didn't feel particularly isolated or isolating; and sometimes you have small shops in them, like so:

It's very hard indeed to see Flemingsberg as a ghetto, which it is, at least in a sense – you see more non-white people in an hour here than in several hours in much of the city centre. The immigration policy in Sweden, like the welfare state and 'the solidarity wages policy' is something that seems to vaguely endure without anyone knowing why; so it has one of the fairest immigration policies in Europe, and police who like to call people 'monkeys'. It's a hard question to fathom for a outsider with access to a tiny handful of English articles, but its effects are undeniable and massively visible. But aside from having quite a few boy racers on motorbikes speeding unannounced along the pedestrian pathways, it's equally hard for an outsider to see anything much wrong here.

Here, at the entrance to the train station, you can see a possible reason why Flemingsberg is 'notorious', perhaps – from a distance all you can see is enormous slabs, and as with the Heygate, Park Hill et al, few get close enough to see anything other than enormous slabs. And though a train can get you to the centre in 20 minutes, it hardly feels contiguous with the rest of the city.

Back to the capitalist centre, now one of the most expensive places to live in Europe. Like the area around Les Halles and the Pompidou in Paris, the square around the Kulturhuset feels more mixed than most – a genuine agora. It's overshadowed by Stockholm's various essays in Manhattanism, from a spectacular, Playtime-esque arrangement of curtain walls in enfilade, to the earlier, more Fritz Lang-like Gothic skyscrapers rammed onto overhead walkways.

The drama of this place, with its multiple levels, is proof that a city doesn't need 8 million people to feel like a metropolis – but the overwhelming sense of obsessive cleanliness can get pretty wearying, as does the monoculture of banks and offices, often in blan-

der, later buildings, all of them planned and uniform. Agata, perpetually annoyed when a country seems to have managed socialism better than the 'socialist countries, is practically hissing here at the tidiness and anality. She recounts an anecdote from a Boris Kagarlitsky essay about a group of Swedish revolutionaries refusing to drink their bottles of beer when they realised they didn't have a bottle opener. Kagarlitsky apparently showed them the several opener-free methods.

Walking west from here we arrive at a very early bit of socialist housing, built in the interwar years. As mentioned in Eric Clark and Karin Johnson's essay 'Circumscribed Neoliberalism', Sweden did not have 'social' housing, but an entire apparatus of regulated and public housing – housing built by the several municipally-owned building companies, housing run by tenant-owned co-operatives, and rigorous rent control for what was left in private hands. Anyone could get on the waiting list and after a few years get a choice of flats, which would pass out of their 'possession' on death. Like the 'solidarity wage policy', the intent is straightforwardly egalitarian – to avoid any divide between rich and poor areas, something that the reception of the Million Programme may have eventually destroyed. Anyway – these are the first draft, built in the city centre in 1927, by the housing co-operative SKB, who are still in existence. The effect is not unlike the early LCC tenements

of the Boundary Estate, although rendered in bright colours and with more specifically Swedish-classical details and oriented, Jane Jacobsites, to streets rather than courtyards. It's these that really make it, little street-centred touches like these entrances:

The effect is a little like some of the Socialist Realist areas built in Warsaw in the '50s only vastly better maintained – and a statue, unambiguously titled 'Worker', sits at the heart of it. Just in case you were wondering about the politics. My host Tor Lindstrand points out that the housing programme here came from a social movement before it did from a government; but also that these were the first to be sold off, as early as the late '60s. The waiting list (according to wikipedia) for SKB's city centre apartments is 25 years.

So as the city centre has and evidently already had a level of demand that couldn't accommodate everyone who needed housing, even if the lot was nationalised, the city had to build outwards, and you get places like Vällingby, which like all architectural tourists we had to visit. Vällingby is quite far from the centre – adjusting for size it's not massively different from the placing of Thamesmead in London, built less than a decade later – a partly self-sufficient new town within the capital, with a roughly similar projected population. Unlike Thamesmead, obviously, they didn't completely bugger it up via half-completed plans and never-completed tube links. It's also architecturally a great deal more mellow and straightforward – the system of pedestrian walkways is subtler, and the system-building (common in Scandinavia) is hidden rather than accentuated.

Accordingly the town centre of Vällingby immediately appears from the Metro station as a mid-century modern theme park, with all the signs and details left in place, from the whimsical light fittings to the signs on the cinema and the cafe.

This is slightly deceptive, though. Walk around that town centre, and aside from noticing that it's basically Coventry or Stevenage with considerably more care and money lavished on its maintenance, you also soon notice that things have happened to it that would also happen to their British equivalents. A mall, with an ex-urban prefab retail park at the end – Sweden was the partial inventor of the Big Box retailer, after all.

The shops are the same as any others anywhere else in the world, for the most part – McDonalds, a big H&M, not a lot that seems specific to the area other than the realistically modelled Swedish mannequins. Then some of the precincts have these high-tech canopies over the top, like so:

This renovation was prize-winning, it transpires. The residential areas around the town centre are still in remarkably good shape, though: lines of tenements

interspersed with tower blocks to the street, but pass under the archways of the former and you get to things like this:

The effect isn't that different to what was being tried by the 'People's Detailing' era at the LCC, only, again, much better maintained, and with much more spatial generosity – less sense of the site being maximised which happens when you have less publicly owned land. Though what the Swedish flag signifies here I'm not entirely sure. There's a small market outside the Metro station, which was apparently the focus for Vällingby's small part in the unrest – apparently some youth went in there smashing up trains during the week of the riots. Yet any menace is pretty hard to ascertain. It may be peripheral, but even more so than in the far less obviously affluent Flemingsberg, it's hard to see it as a ghetto. At the very least, it wasn't built as one. Frankly, compared with the two cities I spend most time in – London, and Warsaw – the level of care and attention obviously expended on this place is gobsmacking, and it's this which probably makes it so difficult to criticise the rump social democracy that pertains here – you have to look deeper, into questions of privatisation, rent, policing, employment – and Stockholm seems to be pretty good at concealing their effects. Which was especially clear in the next place we went to.

Hammarby Sjöstad is, in effect, a post-industrial regen development like any other, the bringing of unprofitable 'brownfield' space back into profit-making service. And architecturally, too, it isn't particularly nonconformist. There's fewer cladding materials than you'd get in London and a lot less height than you'd get in Warsaw, but the model is the same – concrete frames clad in various kinds of shiny. It also follows all the urban renaissance rules – traditional street plans, shops on the ground floor, Active Frontages and Mixed Uses. It doesn't feel at all hidebound by that, however – there's nothing twee or New Urbanist about Hammarby, though it does, like Flemingsberg and Vällingby, boast the very mid-century retro feature of a modernist church.

The obvious parts have been copied with grim effect in sundry developments across the UK, but the non-obvious parts haven't – the subtle relationship with the water, with marshes, rocky outcrops and boardwalks (whereas in Cardiff, say, you'd build a barrage to make sure there was nothing interesting to see), the squares and courtyards, none of which feel like an afterthought but rather like real public spaces meant for enjoying, loitering in and lying around in. Look!

You don't get that at Paddington Basin. But here, too, is a public-private partnership in social terms where the private appears to dominate. There are some flats built by the no-longer-non-profit SKB, but Hammarby mostly looks extremely affluent, and the shops and cafes are expensive and vaguely pretentious.

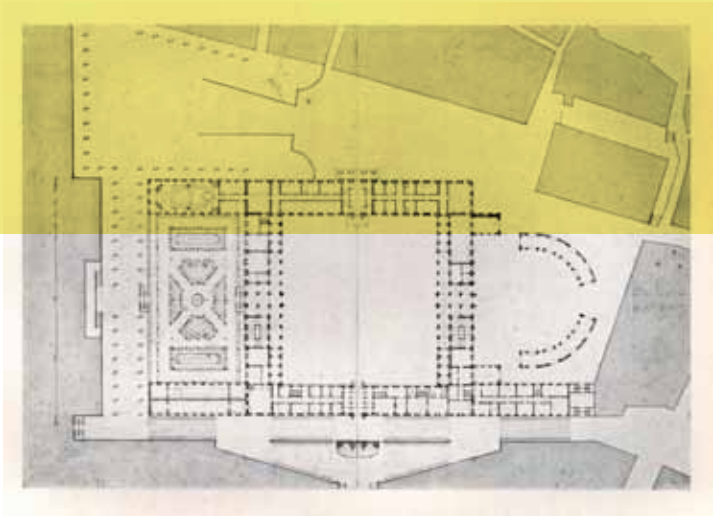
What seems to have happened to Sweden's Long Revolution is familiar: inertia from a left unwilling to deepen that revolution, leaving it open for dismantlement by a radical right. But evidently proud of the far higher standard of living and standard of built environment it achieved, Stockholm appears to have avoided the worst of neoliberalism; mainly in the sense that its new neoliberal developments have retained the best things about social democracy – care, careful planning, benign technocracy – largely for the purpose of housing the affluent. This could be a depressing conclusion, but imagine for a moment that Hammarby was low-cost public housing, as open as the peripheral Million Programmes, and imagine what a massive vote of confidence in the possibility of a genuine social democracy that might have been. Or, alternatively, we could just ignore all of this experience of trying to build non-capitalist spaces as a confidence trick, an outdated compromise - after all, it's not Full Communism, is it? ■

This text was first published on Owen Hatherley's blog "Urban Trail".

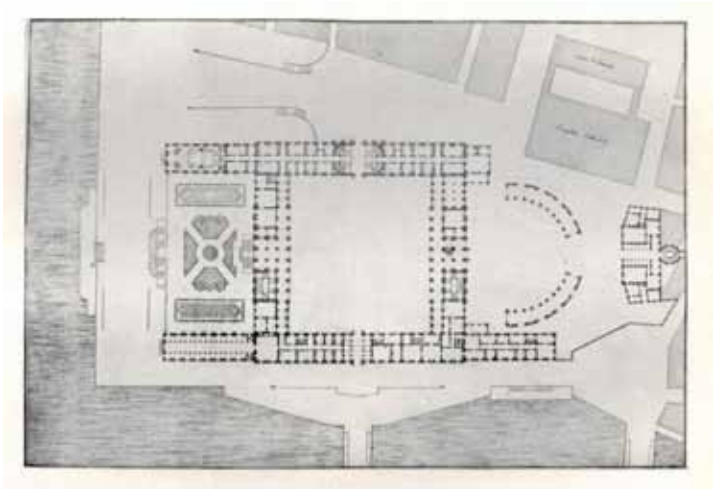
En pizza i Kärrtorp

Mikael Askergrén

Vad är det med arkitekter och hörn? Varför har arkitekter i alla tider haft ett så laddat förhållande till hushörn? Jag menar, det finns ju hörn på så gott som alla arkitekturtridade hus, varför har arkitekter så svårt för att ta sig an och ta sig runt sina egna hörn? Klassicister älskar maffiga fasader med prominenta ytterhörn, men deras sätt att ignorera byggnaders baksidor och bakgårdars innerhörn visar sig med tiden problematiskt. Modernister är misstänksamma mot alla hörn överhuvudtaget, de drömmer om hörnlösa hushörn i städer utan hörnhus, vilket också visar sig vara en problematisk hållning med tiden. En arkitekt som ofta kritiserat modernistisk stadsplanering offentligt, och som gör anspråk på att själv rita ”urbana” hus, också han får problem med sina hus- och kvartershörn. *Vad är grejen med arkitekter och hörn??!!*

01

02

I situationsplanen från 1697 livar Stockholms slotts flyglar med huvudbyggnadens längor.
Några år senare har Tessin ändrat sig. I situationsplanen från 1713 har han förskjutit flyglarna in ett stycke från mittpartiets fasadliv.

Och med ens kommer huvudbyggnadens monolitiska kub med sina fyra prominenta hörn och hörnkedjor mer till sin rätt. Tack vare greppet att knuffa flyglarna in ett stycke.

03

04

Men titta här. Om Tessin å ena sidan lägger sig vinn om att slottets stora kvadrats fyra prominenta ytterhörn verkligen skall komma till sin rätt, med hörnkedjor och allt, då är han å andra sidan inte alls lika upptagen av att ta hand om de inverterade hörn, de gårdsinnerhörn som bildas mellan utstickande flyglar och huvudbyggnad.
Egentligen är det Hårleman som efter Tessins död och efter ett tjugo år långt bygguppehåll får i uppdrag att leda arbetet med att bygga slottet färdigt. Men som vi ser här bryr sig Hårleman av allt att döma lika litet som Tessin. Att huggna fönsteromfattningar på huvudbyggnadens långsidor naggas litet väl mycket i kanten när flyglarnas taklister dammar rakt in i fasadkompositionen, det bekommer inte Hårleman. Han försöker inte heller skapa en medvetet artikulerad övergång från flyglarnas taklistordning till huvudfasadens fasadrusticering. Det får bli som det blir.
Men det beror inte på att Hårleman och Tessin är obegåvade eller lata. De gör bara som alla andra, de tänker och känner som alla andra i deras samtid gör. Vissa hörn

är viktigare och intressantare än andra hörn. Framsida och utsida och *ytterhörn* är viktigt, något man lägger mycket krut på att artikulera. Baksida och insida och *innerhörn* behandlas styvmoderligt eller ignoreras helt, gestaltningssmässigt.

05

Vi tar nu ett skutt ett par hundra år framåt i tiden. Funkis & esprit nouveau. Arkitekter börjar måna om boendekvaliteter för vanligt folk, och finner snart att det är svårt att få till riktigt bra planlösningar inne i hörnet mot gården. Till det kommer bakgårdarnas sociala stigma. Kvarterstadens trånga gårdar förknippas – inte utan anledning – med ekonomisk misär och fysisk ohälsa.

Det blir därför under 1900-talet efterhand i det närmaste omöjligt för en altruistisk och utilitaristisk arkitekt att med bi-behållen självkänsla och yrkesstolthet sätta sig att rita, säg, bostadshus med enkelsidiga lägenheter som vetter mot norr och mot det sunkigaste innerhörnet av en mörk och muggig gård.

Ingen regel utan undantag förstås, men en ”bra” arkitekt befattar sig under 1900-talet helt enkelt inte med sådant.

I den redan befintliga kvartersstaden byggs det visserligen en del funkishus med mer eller mindre muggiga bakgårdar, på grund av höga tomtpriser och högt exploateringsstryck. Men då tillfälle bjuds att bygga på jungfrulig mark, from scratch, då ser man till att enbart bygga kvarter helt utan bakgårdar. Bostadshusen i de nybyggda funkisförorterna har inga inverterade gårdsinnerhörn alls, enbart ytterhörn: punkthus, skivhus, smalhus.

Gårdsinnerhörn anses alltså vara en styggelse som måste utrotas. Men å andra sidan vill de tidiga funktionalisterna fortfarande göra något arkitektoniskt effektfullt av varje kvarters- och

husytterhörn. Och även om klassicismens sätt att dekorera hörn, med rusticeringar och hörnkedjor, naturligtvis är absolut och kategoriskt verboden finns det ändå sätt för den tidiga funktionalismens ursprungligen klassiskt skolade arkitekter att ta sig runt dekorförbudet.

06

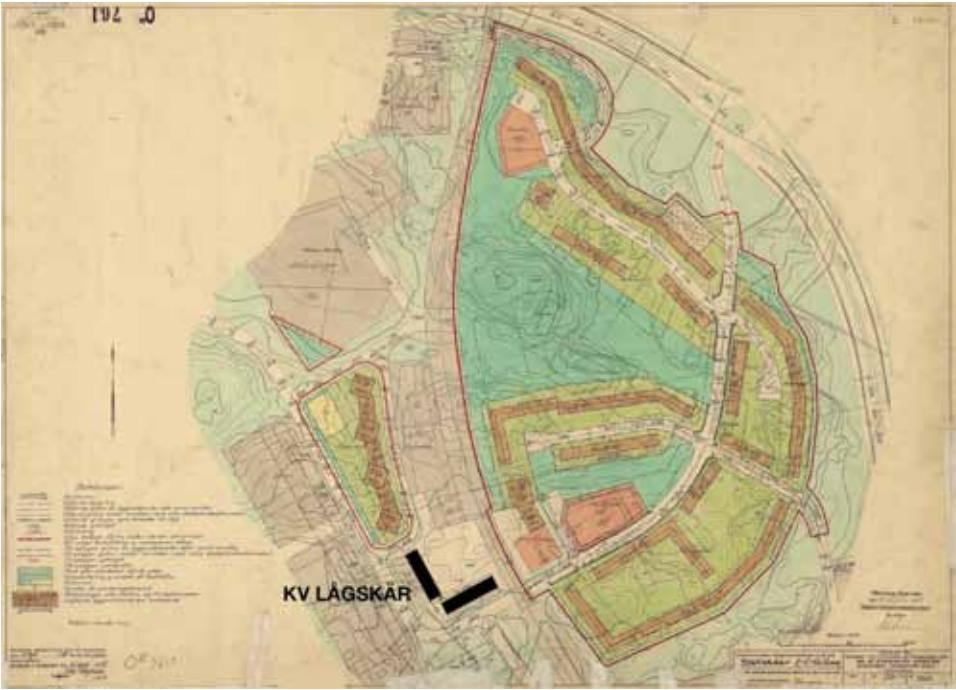
Man kan ju till exempel använda grafiskt expressiva balkonger för att markera en byggnadskropps hörn. Som Markelius gör i hörnet Dalagatan–Tegnérgatan i Stockholm, eller som alla de arkitekter som ritat hus vid Tessinparken i Stockholm gör. Se på husen i de här bilderna. De har allesammans balkonger som är mer dekorativa än de är användbara. Balkongerna är allesammans alltför långsträckta och långsmala för att kunna möbleras eller egentligen vistas på. De löper också gärna över hörn, L-formade, som vinkelhakar. De omfattar, griper tag om, betonar huskropparnas prominenta ytterhörn.

07

Nu tar vi ytterligare ett kliv, ett litet mindre kliv framåt i tiden, från mellankrigstid till efterkrigstid.

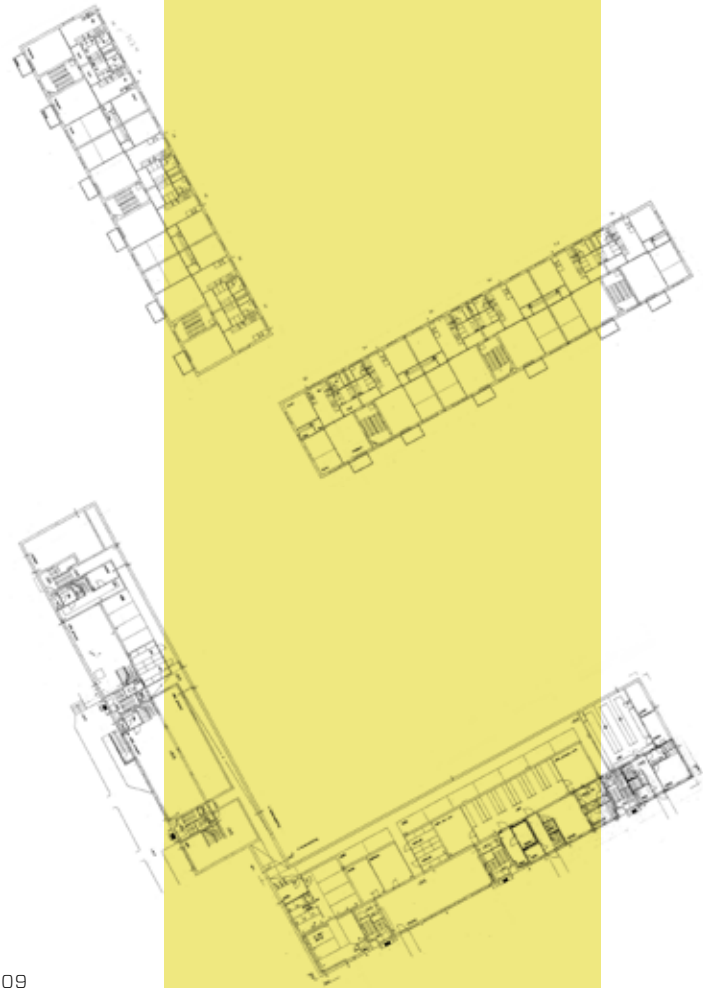
Kärrtorp är en av efterkrigstidens tidiga folkhemsensklaver i Stockholms södra förorter. Planen klubbas 1947. Centrumanläggningen och den kringliggande bostadsbebyggelsen färdigställs strax därefter, under tidigt 1950-tal. Kärrtorps tunnelbanestation öppnas 1958.

08

Tunnelbanestationens entré mynnar i det nordöstra hörnet av ett bilfritt förortstorg. Torget omfattas och inramas på andra sidan torget, i söder och väster, i korsningen Kärrtorpsvägen–Söderarmsvägen, av det L-formade kvarteret Lågsjär. Kvarteret är inte underindelad i mindre fastigheter utan består av en enda fastighet, Lågsjär 1.

Den L-formade fastigheten är bebyggd med två friliggande huslängor i rät vinkel, en länga söder om platsbildningen, och en snarlik länga väster därom. Hjalmar Klemming ritad, Svenska Bostäder bygger.

09

De båda friliggande längorna tillhör alltså samma fastighet, och längorna sitter faktiskt ihop rent fysiskt, under mark. Om man bor i den södra huslängan kan man när det regnar torrskodd gå och hälsa på sina grannar i den västra längan via en underjordisk kulvert och förbindelsegång.

Men över mark sitter längorna alltså inte ihop. Den som inte bor i något av de båda husen, och den som inte har besökt husens gemensamma källare skulle aldrig kunna gissa att de faktiskt sitter ihop under mark. Arkitekten har skapat en *illusion* av ett hörnlöst hörn.

Tillbaka upp ur källaren, ut på gatan, till kvarterets och förortstorgets utsida, till korsningen Kärrtorpsvägen–Söderarmsvägen. Härifrån ser vi att den södra längans långsida överlappar den västra längans södervända gavel, men inte hela vägen. Den södra längan skulle lätt ha kunnat förlängas västerut några meter till, ända ut i hörnet så att säga, fram till gatukorsningens rätta vinkel. Men så sker inte. Och av allt att döma föreligger det inget direkt praktiskt skäl till att inte förlänga. Det står inte något vackert gammalt träd i vägen. Det ligger inte någon fornlämning i vägen. Planförfattaren vill helt enkelt inte bygga igen här. Stockholms stads planavdelning och husens arkitekt *avstår* självmant från, *väljer bort* att bebygga och exploatera detta hörnläge maximalt.

Stockholms stads planavdelning och husens arkitekt *avstår* självmant från, *väljer bort* att bebygga och exploatera detta hörnläge maximalt.

Det vackraste och bästa hörnet är det *frånvarande* hörnet, det hörn man *avstår* från att bebygga. Det ideala huset har inga hörn. Den ideala staden har inga hörnhus.

Om mellankrigstidens tidiga funktionalister har nöjt sig med att eliminera det sunkiga *gårdsinnerhörnet*, som ju förknippas med social misär och annat tråkigt, då kommer efterkrigstidens altruistiska och utilitaristiska folkhemsarkitekter att efterhand och i allt högre grad misstänkliggöra också det prominenta kvarters- och *husytterhörnet*, som ju – inte utan anledning – förknippas med maktens boningar och palats, med maktfullkomlig och egenmäktig överhet, med överklassen helt enkelt.

Murar och rusticerade murhörn blir för efterkrigstidens planerare och arkitekter metaforer för förtryck och ojämlikhet. Tomrum, transparens och genomsiktlig-het blir metaforer för frihet och jämlikhet, för broderskap och demokrati. Det anses inte längre riktigt ”fint” i planerar- och arkitektkretsar att betona byggnaders eller stadskvarters prominenta ytterhörn. Att göra hål och att glesa ut anses ”finare” än att fylla i och att fylla igen. Det vackraste och bästa hörnet är det *frånvarande* hörnet, det hörn man *avstår* från att bebygga. Det ideala huset har inga hörn. Den ideala staden har inga hörnhus.

10

Sammanbyggda längor i vinkel bildar på en hörntomt ett mörkt och muggigt innerhörn i norrläge.

Fixa ett släpp mellan längorna och med ens är det mörka och muggiga hörnet mot gården borta.

Kapa lite till och med ens är hörntomtens och kvarterets hårda och hotfulla ytterhörn också borta – *voilà!*

11

Men om man *kan* hävda att det systematiska eliminerandet av sunkiga *gårdsinnerhörn* i förortsbyggandet under mellankrigstiden faktiskt förändrar livet för underklassen, rent konkret, i sak, då går det *knappast* att hävda att det systematiska eliminerandet av prominenta kvarters*ytterhörn* i förortsbyggandet under efterkrigstiden också gör det. Eliminerandet av prominenta kvartersytterhörn handlar snarast om sken och yta, om image om man så vill, om ett planeringstänkande i bilder och metaforer.

Titta här. Det går så långt att man börjar undvika alltför prominenta *husytterhörn* också när man bygger hörnhus inne i den befintliga kvartersstaden. Se på husen i de här bilderna. Man har visserligen byggt igen kvartershörnena i båda fallen, vilket betyder att man fortfarande har en bakgård med samma problematiskt inverterade *gårdsinnerhörn* som tidigare, men man försöker skapa en *illusion*, en känsla, en image av hörnlöshet genom att *avstå* från att bebygga några kvadratmeter av själva kvartershörnet.

Det hörn, det ytterhörn är finast som är – tomt.

12

13

Också kring förortstorg med metaforiskt hörnlösa hörn finns det ju trots allt byggnader med, eh, hörn.

Lustigt nog, ironiskt nog finns det idag i Kärrtorps centrum, i direkt anslutning till fotgängarpassagen mellan Kv. Lågskärs båda friliggande längor, en liten restaurang som av sin ägare har döpts till restaurang *Le Coin* ("Hörnet"). Ironiskt, eftersom planförfattaren och husens arkitekt har haft ambitionen att den förbipasserandes upplevelse av det här torghörnet skall vara att det, eh, inte finns något hörn i det här hörnet.

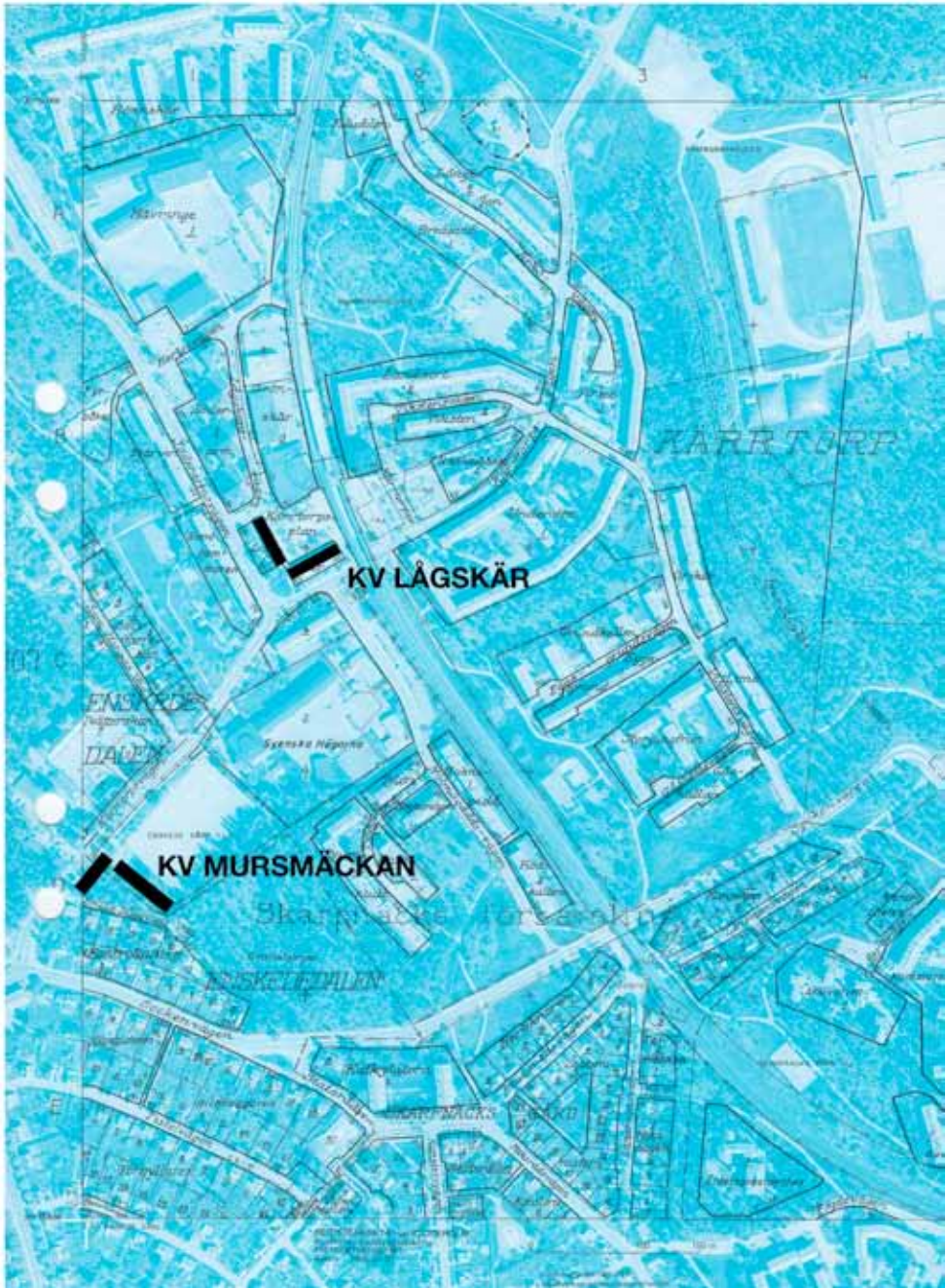
Men riktigt hur viktigt *illusionen* av det hörnlösa hörnet är för efterkrigstidens planerare och arkitekter (nämligen som metafor för jämlikhet och demokrati), det är det kanske inte alla förbipasserande Kärrtorpsbor som omedelbart och intuitivt "förstår". Det måste man förmodligen vara fackman för att "begripa". Det är hur som helst ingenting som restaurangens ägare "förstår" när han skall till att döpa sin restaurang i Kärrtorp. Hans restaurang ligger ju faktiskt i ett hörn, kan man tycka. Också kring förortstorg med metaforiskt hörnlösa hörn finns det ju trots allt byggnader med, eh, hörn.

Man tvingas inte av yttre omständigheter, man *avstår* självmant från, man *väljer bort* att bebygga och exploatera detta hörnläge maximalt.

Dags för ytterligare ett litet skutt i tiden, till vår egen samtid. Ett stenkast från Kärrtorps centrums hörnlösa köptorgshörn ligger Kv. Mursmäckan, med femton stycken så kallade stadsradhus fördelade på två radhuslängor. 6 radhus i den ena längan, 9 hus i den andra. All arkitekter har ritat, Småa har byggt.

Precis som Kv. Lågskår har Kv. Mursmäckan planerats och byggts på jungfrulig mark, from scratch. Och likheterna slutar inte där. Också här är kvarteret bebyggt med två friliggande huslängor i rät vinkel. Den ena längans långsida överlappar också här ett litet stycke av den andra längans kortsida och gavel – faktiskt i *perfekt symmetri* med Kärrtorps centrums hörnlösa kvartershörn.

Av allt att döma föreligger det inte heller här något direkt praktiskt skäl till att inte fylla ut hela kvarteret, att inte fullt ut bebygga kvartershörnet i korsningen Kärrtorpsvägen–Sophie Sagers gata. Det står inte heller här något vackert gammalt träd i vägen. Det ligger inte heller här någon fornlämning i vägen. Man tvingas inte av yttre omständigheter, man *avstår* självmant från, man *väljer bort* att bebygga och exploatera detta hörnläge maximalt.

14

15

16

Titta. Se hur lika varandra dessa båda hörnlösa kvartershörn är.

17

Och titta här. Den radhuslänga som delvis överlappar den andra radhuslängans gavel har en trappstegssiluett, i *perfekt symmetri* med hur en av huslängorna i Kärrtorps centrum också den har en gavel med trappstegssiluett.

18

19

Längornas trappstegsformade gavlar kommer sig av att det både i Kv. Mursmäckan och i Kv. Lågsjär finns utskjutande envånings lågdelar in mot kvarterets insida, gårdssidan. Och i båda fallen är kvarteret som sådant L-format, som en vinkelhake som inramar, omfattar, griper tag om – i fallet Mursmäckan inramar, griper tag om ett stycke parkmark, i fallet Lågsjär ett förortstorg. Och så vidare.

Det roar mig att notera så många likheter mellan dessa båda exempel. Symmetrier är inte fel! Att citera förebilder är inte fel!

Men radhusens arkitekt skulle kanske hävda att Kärrtorps centrum inte alls varit en förebild, att hans längor med stadsradhus inte alls är modellerade efter huslängorna i Kärrtorps centrum, att alla eventuella likheter kvarteren emellan är en ren tillfällighet. Okay, jag köper det. Det är faktiskt fullt tänkbart. Det är nämligen inte alls förvånande att en arkitekt som på 2010-talet måste lösa problemet med hur man skall ta sig förbi ett kvartershörn tillslut på punkt efter punkt visar sig göra *exakt samma val* som, väljer och *väljer bort i perfekt symmetri* med, sina kolleger på 1940- och 1950-talen. Arkitekter tänker och känner egentligen precis på samma sätt nu som för femtio år sedan. Som för tvåhundra år sedan, förresten. Stilar skiftar, politiska system och ideal skiftar, men att rita hus förblir sig likt.

En fråga bara. Radhusens arkitekt påstår att den radhustyp han ritat och fått bygga i Kärrtorp är "urban" (citat arkitektens hemsida: "ett urbant enbostadshus"). Till skillnad från hus i förorten som inte är "urbana", får man förmoda. Vad skiljer i så fall ett "urbant" hus i förorten från ett som inte är det?

För att svara på den frågan räcker det i en arkitekturkontext att slå fast att urbanitet inte är arkitektur,

20

helt enkelt. Av det följer sedan allt. Urbanitet är addition, arkitektur är reduktion. Urbanitet är otuktat, arkitektur är tuktat. Urbanitet är urskillningslöst. Arkitektur går tvärtom ut på att just ha urskiljning, att sortera, att renodla, att välja – och i ännu högre grad att *välja bort*, att skala av, att *avstå* från, kort sagt att inte bygga.

Arkitektur och urbanitet är två stycken ömsesidigt, inbördes uteslutande företeelser (mutually exclusive). Urbanitet är något som endast uppstår och frodas arkitekter *till trots*. Det urbana uppstår först där arkitekturen slutar. Så om man som arkitekt på 2010-talet gör anspråk på att rita "urbana" hus, men ändå helt självmant *avstår* från, och *väljer bort* att bebygga ett prominent kvartershörn, då framstår slutresultatet för en utomstående betraktare faktiskt inte alls som särskilt mycket "urbanare" än vilket annat bostadsbyggeri i förorten som helst – eftersom de övergripande val och prioriteringar arkitekten gjort ändå till sist varit så förutsägbart arkitektiga.

Precis som bostads- och butikslängorna i Kärrtorps centrum inte framstår som särskilt "urbana" – eftersom de också är såpass arkitektiga skapelser.

21

Att två arkitekter som skiljs åt tidsmässigt av flera decennier, och inte minst skiljs åt ideologiskt av modernitetskris & fin de siècle, att de båda ritar varsitt kvarter med bostäder i Kärrtorp som råkar (?) bli varandras perfekt symmetriska spegelbilder (!) visar bara hur mycket dessa båda skapelser innerst inne är precis samma andas barn. Nämligen arkitektighetens.

Men man behöver inte bege sig särskilt långt från Kärrtorp för att i vår samtid också finna exempel på förortsbyggande som inte alls på samma vis präglas av tuk-tad arkitektighet.

I detta syfte beger vi oss ett kort stycke västerut, till den Kärrtorp närbelägna förorten Älvsjö, och till det nya Kv. Pendlaren vid Älvsjö torg. AW arkitekter (numera Storesund arkitekter) har ritat, Familjebostäder bygger.

Också här bygger man på jungfrulig mark, from scratch.

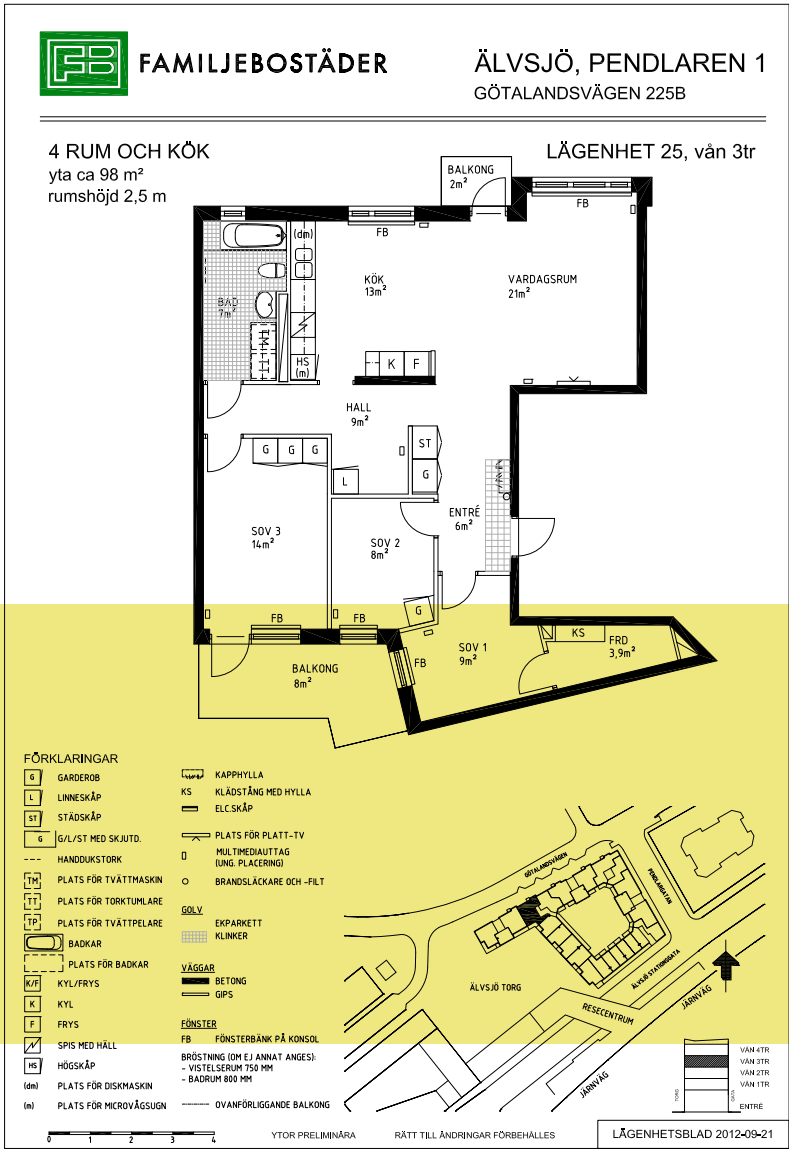
I skrivande stund är hyresrätterna i kvarteret fortfarande under uppförande och ännu inte riktigt inflyttningsklara. Men där, i Älvsjö, där ser man redan nu att där har man minsann inte valt bort eller *avstätt* från att bebygga något kvartershörn. Man har till och med adderat en utskjutande flygellänga till ett av det egentliga bostadskvarterets fyra hörn – och därmed fått inte fyra utan hela *fem* inverterade innerhörn på halsen att försöka få fason på planlösningsmässigt. Och det har väl gått sådär.

Titta bara på den här fyrarummaren. Märk att balkongen som vetter mot Älvsjö torgs inverterade innerhörn delas med grannar på ömse sidor och att avskiljande väggar därför kommer att sättas upp – vilket i sin tur kommer att göra den fria sikten ut över torget ännu mer begränsad än den först framstår på den här planritningen. Bara ett av tre sovrum kommer att ha fri sikt (näja) ut över torget.

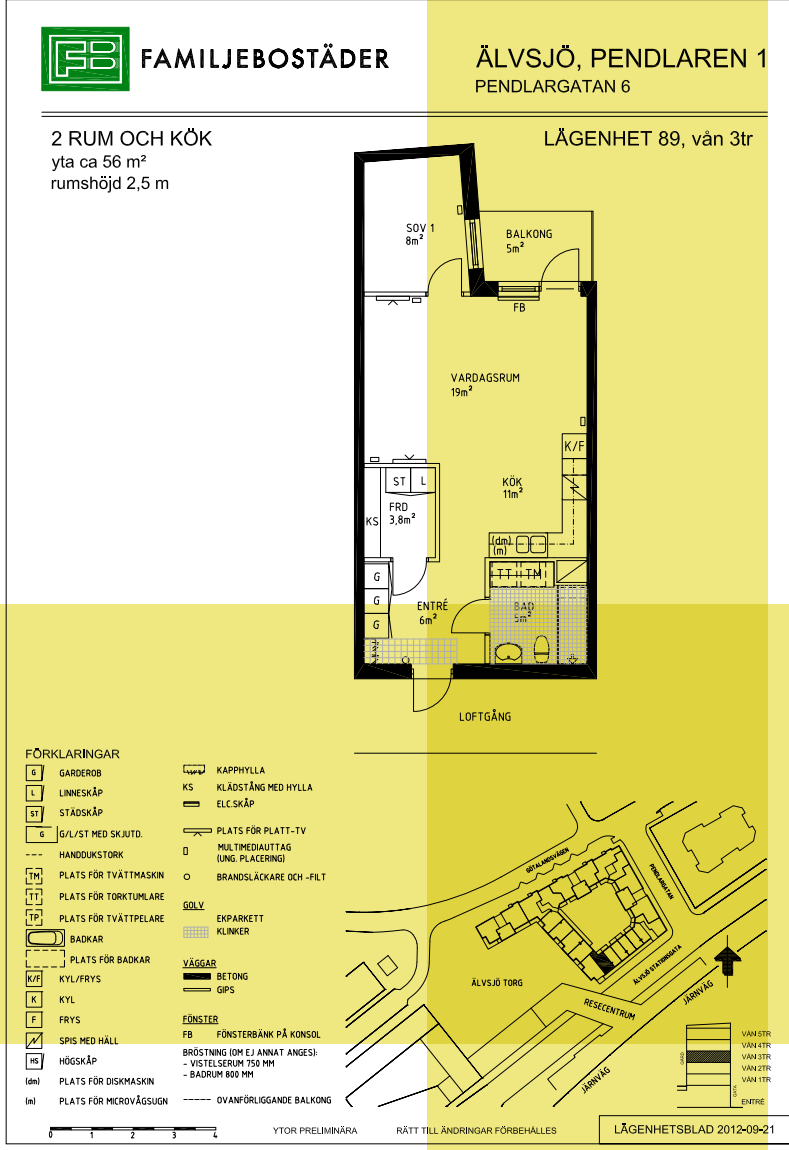
Det fanns en tid då en samvetsgrann arkitekt, en ”bra” arkitekt helt enkelt inte befattade sig med att rita lägenheter av detta slag. Vad hände? Avregleringarna hände.

22

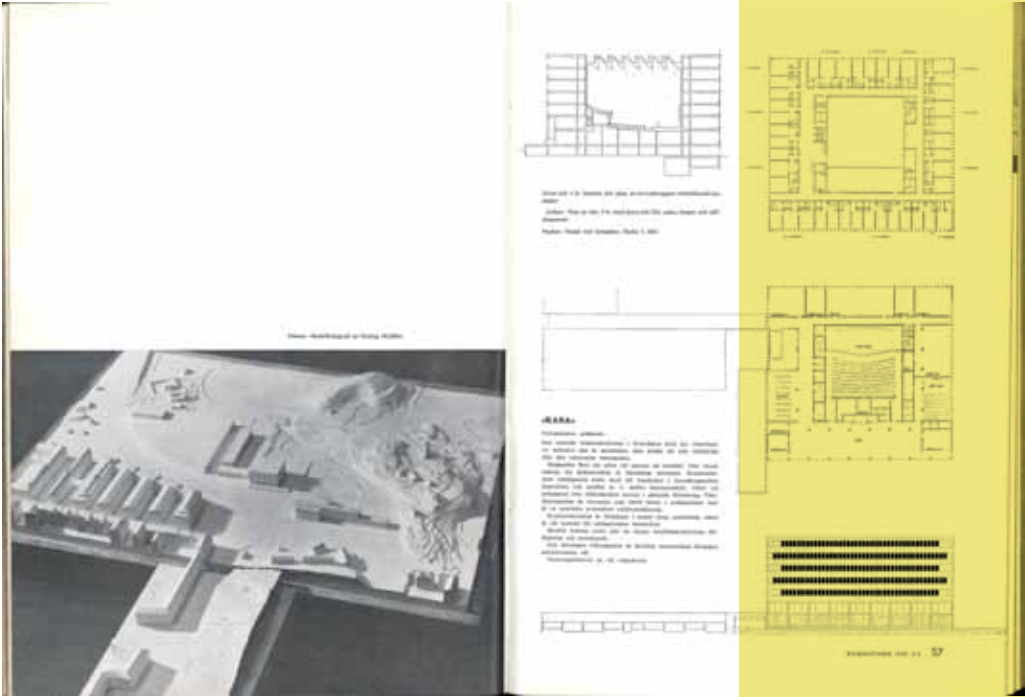
23

Och titta här. Mer planlösningsmisär i Älvsjö. En enkel-sidig tvårummare med fönster åt gården, längst inne i kvarterets allra mörkaste och muggigaste, norrvända gårdshörn. Märk att balkongen delas med en granne och att en avskiljande vägg därför kommer att sättas upp – vilket i sin tur kommer att göra den fria sikten ut över gården ännu mer begränsad än den först framstår på den här planritningen. Bara ett av två rum kommer att ha fri sikt (näja) ut över gården.

Det fanns en tid då en samvetsgrann arkitekt, en ”bra” arkitekt helt enkelt inte befattade sig med att rita lägenheter av detta slag. Vad hände? Avregleringarna hände.

Kv. Pendlaren visar att det inte går att avreglera bostadsbyggandet hur mycket som helst, varken i urbanismens (?) eller i valfrihetens (?) eller någon annan mer eller mindre grumlig ideologis namn. Precis som det finns brand- och tillgänglighetsnormer måste det i en modern välfärdsdemokrati finnas planlösningsnormer värda namnet.

Alltnog. Vi kan konstatera att arkitekters förhållande till hörn är laddat. Klassicister skyr alldagliga baksidor och innerhörn. Modernister skyr prominenta framsidor och ytterhörn.

Men ingen regel utan undantag. Titta här. Peter Celsings förslag i tävlingen 1957 om ett nytt Wenner-Gren Center i Stockholm. Istället för ett uppåtsträvande höghus på tomten (höghus var ju på modet vid den tiden) föreslår Celsing en hopkurad, monolitisk kub i fonden av Sveavägen. Kontorsvåningarnas växelvis olika långa fönsterrader lämnar på varannan våning olika mycket blind vägg närmast hushörnet. Sett på håll ger denna för sin tid ovanliga och atypiska fönstersättning en grafisk effekt som starkt alluderar på rusticerade hörnkedjor och klassicistisk palatsarkitektur.

Och titta här. Peter Celsings brutalistiska betongarkitektur ramar helt oförmedlat rakt in i det gamla husets puts. Tillbyggnadens sockel har osökt gjutits ihop med, i samma liv som, det äldre husets sockel. Precis så självvårdigt som man förväntar sig att en 1900-talsmodernist bygger till ett gammalt hus. Men alldeles över sockeln låter tillbyggnadens arkitekt knäcka sin fasad något, vika in den något innanför sockeln liv. Det gamla Carolina Redivivas rusticerade hörnkedja lämnas på det viset orörd. Celsing prioriterar det stiligt rusticerade byggnadshörnets vertikalkal och den befintliga biblioteksbyggnadens skulpturala verkan framför att låta alla fasader, gamla som nya, till varje pris liva med varandra – precis som Tessin eller Hårleman skulle ha gjort.

Avslutningsvis: *En pizza i Kärrtorp*. Förslag till infill-projekt i hörnet Kärrtorpsvägen–Sophie Sagers gata, Kv. Mursmäcken, Kärrtorp. Illustration: artikelförfattaren 2013. Återstår bara för SBK att omlokalisera några parkeringsplatser och skriva ett start-PM för ”Ny detaljplan för del av Kv. Mursmäcken”. ■

Illustrationer

- 01–02 *Stockholms slott, situationsplaner, 1697 respektive 1713.* Ritningar av Nicodemus Tessin d.y., ur Ragnar Josephson: *Tessins slottsomgivningar*, Stockholm 1925.
- 03 *Stockholms slott. Huvudbyggnadens prominenta hörn med hörnkedjor.* Foto: Pär Eliaeson, september 2013
- 04 *Stockholms slott. Yttre borggården.* Foto: Pär Eliaeson, september 2013
- 05 *Gärdesstaden, Stockholm, flygfoto, okänt år.* Fotograf: okänd, ur Arkitektur- och designcentrums samlingar
- 06 *Balkonger över hörn.* Bostadshus i Kv. Berget, hörnet Dalagatan–Tegnérsgatan, Stockholm. Arkitekt: Sven Markelius 1929. Foto: Pär Eliaeson, september 2013
- 07 *Kärrtorp på 1950-talet.* Vykort med motiv från Kärrtorp, ur Kenneth Ahlborn: *Längs linje 17*. En bildsamling 1936–1985, Höghus förlag, Älvsjö 2008.
- 08 *Förslag till ändrad och utökad stadsplan för Kärrtorp, Stockholms stad 1948.* Illustration (svärtade huskroppar): artikelförfattaren 2013.
- 09 *Kv. Lågskär 1, Kärrtorp. Bostadshus med butiker.* Hjalmar Klemming för Svenska bostäder 1950. Stockholms stads offentliga ritningsarkiv. Illustration (sammansättning av ritningar): artikelförfattaren 2013.
- 10 *Kvartershörn*et försvinner, en historisk utveckling i tre steg. Illustration: artikelförfattaren 2013.
- 11–12 *Illusionen av ett tomt kvartershörn i Stockholms innerstad.* Hus i korsningen Drottninggatan–Wallingatan, Stockholm. Hus i korsningen Sveavägen–Tegnérsgatan, Stockholm. Foto: Pär Eliaeson, september 2013.
- 13 *Restaurang Le Coin.* Restaurang Le Coin (”Hörnet”) i Kärrtorps centrum. Foto: Pär Eliaeson, september 2013.
- 14 *Situationsplan, Kärrtorp.* Registerkarta över Stockholm 1987/1991 (flygfoto/fastighetsindelning). Stockholms stads offentliga ritningsarkiv. Illustration (svärtade huskroppar): artikelförfattaren 2013.
- 15–20 *Kv. Mursmäcken och Kv. Lågskär, Kärrtorp.* Foto: Pär Eliaeson, september 2013
- 21 *Kv. Pendlaren, Älvsjö.* AW arkitekter (sedermera Storesund arkitekter) för Maxera, senare för Familjebostäder. Fasader. Foto: Pär Eliaeson, september 2013
- 22–23 *Kv. Pendlaren, Älvsjö.* AW arkitekter (sedermera Storesund arkitekter) för Maxera, senare för Familjebostäder. Planlösningsmisär. Ritningar från Stockholms stads bostadsförmedlings hemsida.
- 24 *Wenner-Gren Center, Stockholm.* Tävlingsförslag av Peter Celsing 1957, motto: Kaba. Ritningar och modellfoto från projektpresentationen i tidskriften Byggmästaren, Stockholm, nr 3 1957. Illustration (svärtade fönsterband): artikelförfattaren 2013.
- 25 *Carolina Rediviva, Uppsala.* Arkitekt: Carl Fredrik Sundvall 1841, tillbyggnad av Peter Celsing 1964–1971. Foto: artikelförfattaren 2013.
- 26 *Förslag till nybyggnad: En pizza i Kärrtorp* (jämför filmtiteln ”En pizza i Jordbro”). Foto: Pär Eliaeson, september 2013. Illustration (skiss ”infill”/nybyggnation): artikelförfattaren 2013.

Klassiker: Göteborgs konserthus

Foto: Eban Grodzinsky

Göteborgs konserthus är inte perfekt i samma mening som många av den internationella arkitekturhistoriens ikonbyggnader, där en viss stil eller geometri har drivits till sin spets och översatts till byggd verklighet på ett så fulländat sätt att ingenting kan läggas till eller tas bort. Den sortens renodling kommer inte konsert- huset i närheten av, det är i alltför hög grad en kompromiss mellan äldre och nyare ideal. Dessa avvägningar blir dock inte till nackdel för byggnaden: de ger den istället ett avslappnat drag, utan att den formella karaktären går förlorad, och utan så mycket som en antydning till någon slags pose.

Konserthuset kan betecknas som invändningsfritt snarare än perfekt: det har många kvaliteter, men inga egentliga brister. Exteriören är påfallande anspråkslös för en offentlig byggnad, särskilt i jämförelse med övriga byggnader runt Götaplatsen. Interiörerna formas av rörelsen genom byggnaden och den stora konsertsalens uppbyggnad, och verkningsmedlen är helt och hållet arkitektoniska: organisation, form, mått och material. Svårare än så behöver det inte vara.

Konserthuset har en allmängiltig kvalitet som är principiellt intressant. Det finns få hus som lyckas förena vardagen och evigheten, användbarheten och de arkitektoniska kvaliteterna, utan att det blir till en konflikt. Stadsbiblioteket i Stockholm kan vara ett annat exempel, FN-huset i New York ett tredje. Men i åtminstone ett avseende är Göteborgs konserthus överlägset båda dessa byggnader: konserthuset hade redan från början en baksida, så att det utan större problem kunde byggas till när nya personalutrymmen behövdes på 1990-talet.

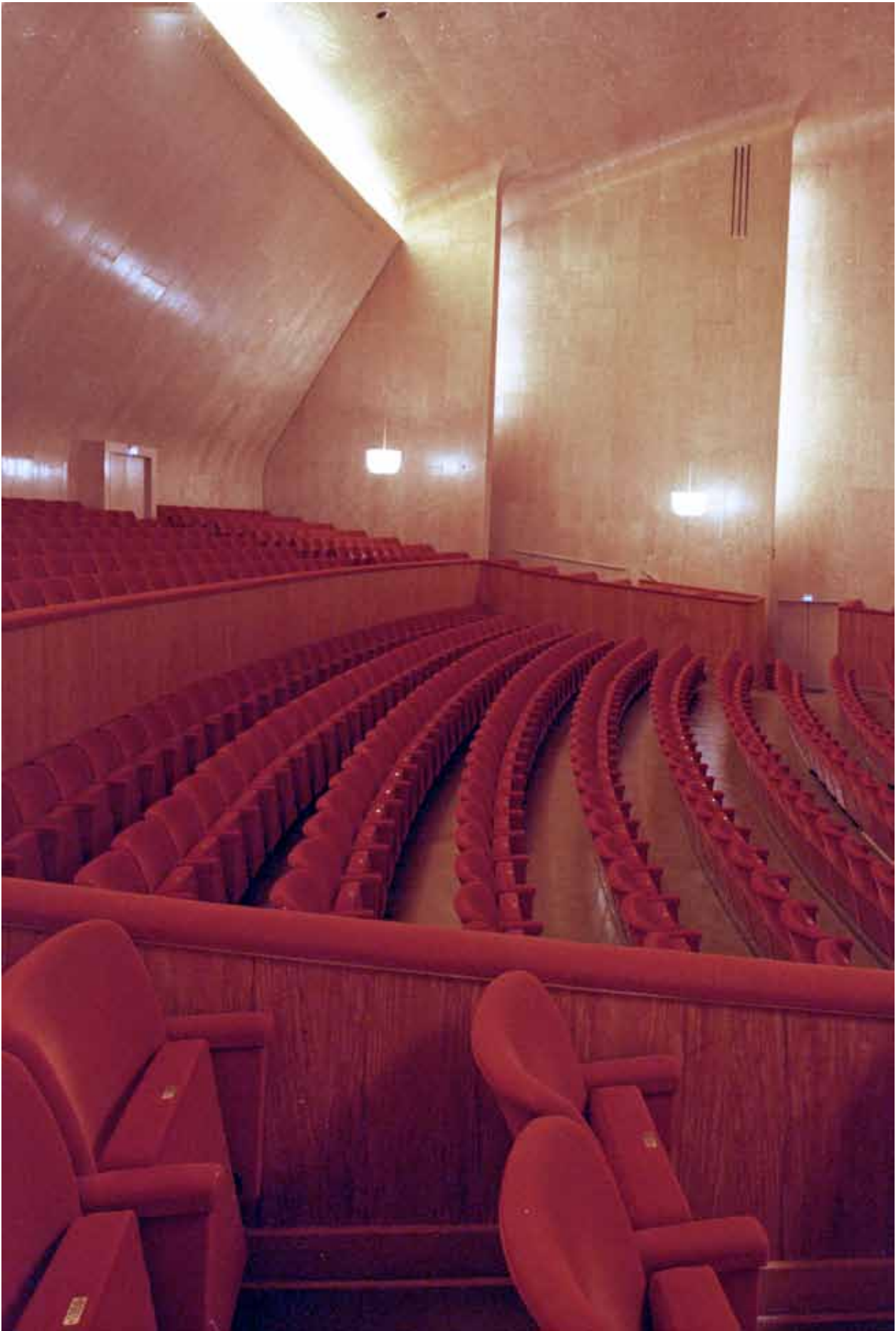
Johan Johansson

Fasad mot Götaplatsen.

Göteborgs konserthus
Byggherre: Göteborgs stad
Arkitekt: Nils Einar Eriksson
Byggare: Olle Engkvist
Byggnadsår: 1935
Kritik: Byggmästaren 12/1935, Helge Zimdahl

Foto: Sörvik, ur Arkitektur- och designcentrums samlingar

Övre foajén.

Foto: Sörvik, ur Arkitektur- och designcentrums samlingar

Entré i en (o)möjlig framtid

Thomas Hellquist

Det sägs att inget köpcentrum i Sverige går med förlust. Undantaget är i så fall Entré i Malmö. Entré öppnade med fanfarer i mars 2009. Läget – och därav namnet – är just där motorvägen norrifrån möter centrala Malmö i stadsdelen Värnhem. Hit skulle inte bara malmöborna strömma, utan anläggningen skulle välkomna varje bilburen besökare till staden. Tyska ägaren, företaget Commerz Real, investerade 1, 6 miljarder. För pengarna fick man bland annat huvudbyggnaden, en 160 x 50 meter lång, grå och minimalistisk parallelepiped ritad av Fojab arkitekter, och innanför den ännu en glaslänga som genererar ett trekantigt stensatt torg. Malmö stad har bidragit till miljön med en påkostad, men hundra procent oanvändbar, park mot motorvägen.

Entré har aldrig fungerat enligt plan. Ursprungligen lanserades det som ett ”upplevelsecenter” som skulle vitalisera Värnhem. Attraktioner skulle kombineras med handel – men det blev bara bio, bowling och gym. Idag står över en tredjedel av butikerna tomma. Kunderna sviker och ekonomin läcker som ett såll. Ägarens för-

sök att sälja Entré har misslyckats. Istället investerar man 300 miljoner på en uppfräschning. Samtidigt lockar nya Wingårdhritade köptemplet Emporia i Hyllie och Malmös äldre köpcentra – Triangeln, Caroli, Mobilia – rustas upp. Konkurrensen är stenhård.

Game over, galleria?

Tycker man att varje köpcenter är en nära-döden-upplevelse, så kan Entrés fiasko te sig som en gåta. Varför fungerar inte just Entré? Samma steniga vidder, samma tristess präglar ju alla – och ändå tycks människor aldrig få nog av konceptet?

Commerz Real tror att det är fel på namnet, inredningen och fasadarkitekturen. Entré ska döpas om till Malmö Plaza (låter det inte som ett hotell...?). Interiören ska bli ljus och få fler butikslokaler (trots att ett trettiotal redan står tomma...?). Och byggnadernas grå minimalism ska muntras upp med vidgade skyltfönster och röda omfattningar kring fönster och entréer (flashbacks från västtyskt 1970-tal...?).

Ägaren fokuserar alltså på formen. Och visst är Entré misslyckat både som arkitektur och stadsbyggande. Anläggningen är avvisande istället för välkomnande, monumental istället för intim, monoton istället för stimulerande. Alltså väcks den intressanta frågan: Hade Entré i annan arkitektur kunnat bli en succé? Är det dess torftighet – tydlig genom läget vid en varierad, historisk stadskärna som bjuder på så mycket rikare upplevelser – som gör att det väljs bort? I så fall utgör Entré ett trendbrott.

Läget – och därav namnet – är just där motorvägen norrifrån möter centrala Malmö i stadsdelen Värnhem.

Foto: Google 2013

Entrés slutna fasad skapar en dramatisk canyon och ett något otrött gaturum.

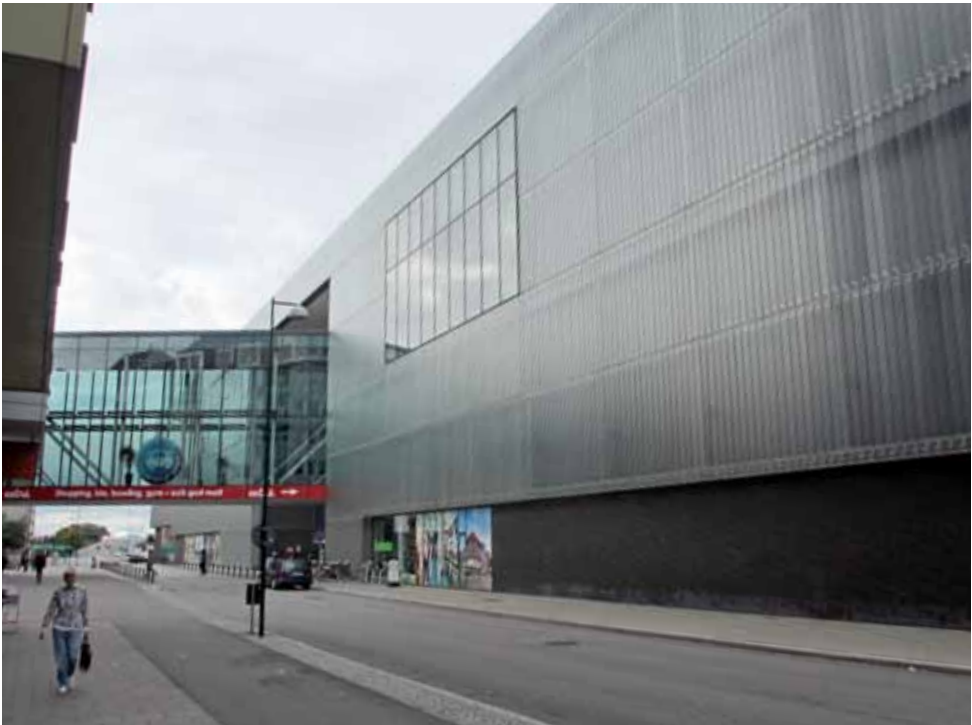

Foto: Thomas Hellquist

Vågar man gissa att de 300 miljonerna kastas i sjön? Att det inte hjälper att byta golv, belysning och fönsteromfattningar?

En annan teori är att innehållet är problemet. Att ingen behöver fler kedjebutiker är en truism. Och eftersom Entré bara har de vanliga butikerna, saknas motivet att ta sig just dit. Dessutom tycks regionens kvot av köpcentra fylld. Till och med Commerz Reals egen expert säger att Malmö kanske har ett köpcentrum för mycket.

Vågar man gissa att de 300 miljonerna kastas i sjön? Att det inte hjälper att byta golv, belysning och fönsteromfattningar? Att malmöborna behöver något helt annat – och att Commerz Real inte förstått vad som rör sig i tiden?

Malmö, marknaden och människan

Sedan millennieskiftet ser Malmö sin identitet som ”framtidsstaden”. Då valde man hållbar stadsplanering med energismarta lösningar och satsade på det unga och mångkulturella Malmö. Nu är ambitionen ett socialt hållbart Malmö, att bryta barriärer och motverka segregation. Vad behöver Malmö i detta perspektiv? Är det något som marknaden alls vill – eller kan – tillhandahålla?

Låt oss föreställa oss en (o)möjlig framtid. Anta att Commerz Real snart inser att 300-miljonersatsningen inte räckte. För att slippa ytterligare dränering tvingas man sälja Entré med förlust. Vem ska köpa? Anta också att Malmö stad inser att det är en tillgång att äga mark och fastigheter för att på riktigt kunna planera staden. Och att politiker och stadsplanerare vill förvandla Entré till något som möter malmöbornas verkliga behov. Vad kan man då använda en sådan struktur till?

Gällande formen måste svaret bli: Bryt upp strukturen. Förmänskliga byggnaderna i disposition, skala och uttryck. Öppna lokaler med direktentré från gator och torg. Låt folk känna att de är i en stad, inte på en flygplats. Istället för dyr luft, bjud på välutnyttjade ytor.

Foto: Thomas Hellquist

Den stora skalan ger markytor som har varit svåra att gestalta – och använda – på ett meningsfullt sätt.

Foto: Thomas Hellquist

Bild: Newsec

Fasaden mot Värnhemstorget görs om – i hopp om bättre tillströmning av kunder?

Foto: Thomas Hellquist

Bild: Newsec

Fasaden mot Malmöinfarten skall fräschas upp med röda omfattningar – ett glatt budskap från Västtyskland 1972?

Gällande innehållet kan svaren bli många. Till exempel:

- Hantverkslokaler. Sverige och Malmö satsar på egenföretagande. De små entreprenörerna – snickare, tapetserare, frisörer, elektriker, skräddare och otaliga andra hantverkare – behöver hyfsat billiga lokaler i centrumnära läge för sina verksamheter. Inte minst reparationsbranschen – med stor efterfrågan men usel tillgång – skulle kunna växa.
- Second-hand. Vintage, återbruk, loppis – hela andrahandsmarknaden växer i Västvärlden och behöver plats i allt från exklusiva butiker till stora enkla lager.
- Närodlat. Intresset för lokala produkter och stadsodling är stort. Försäljning och servering av närodlat och ekologisk mat i och utanför anläggningen skulle ge platsen en profil och locka inte bara malmöborna.
- Kommunal service. Badhus med fokus på vardagsmotion och friskvård – varma bassänger, hamam, massage, gym. Stadsdelsbibliotek, tidningsrum, konstnärsateljéer att hyra, replokaler, utställningslokaler. Fritidsgård, förskola och seniorboende. MKB bostadsförmedling. Kultur och möten mellan människor ger en kreativ stad.

- Offentlig service. Vårdcentral, lokalkontor för Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Socialförvaltning, Polis. Decentraliserade verksamheter nära medborgarna gynnar trygghet och verklig demokrati.
- Ett funktionsmixat, välbesökt, och levande Entré i denna (o)möjliga framtid är inte ett allaktivitetshus drivet av idealister. Istället är det samhällets logiska svar på en icke-fungerande marknad. Vi dränks i butikskonglomerat men saknar bostäder, service och arbete. Marknaden sviker våra basbehov – då måste samhälle och stad ta över. ■

Sweco och Rinkebystråket

Pär Eliaeson

I pressmeddelandenas värld får man förstås inte ställa för höga krav på varken intellektuell nivå, ideologisk medvetenhet eller språkliga kvaliteter. Men arkitekt- och teknikkonsultföretaget Sweco:s meddelande till världen daterat 2013-08-23 rubricerat ”Död gata får nytt liv i Rinkeby” förtjänar ändå bli ett exempel på grund av den kombination av extremt låga värden på alla ovanstående områden som resulterar till den fullständigt horribla helhet som vi ser här intill. Som stackars kommunikationschefen Emma Månson tvingas stå som ytterst ansvarig målvakt och syndabock för.

Rubriken är en estetisk och ideologisk rivstart. Sweco etablerar omedelbart och utan att blinka att Rinkebystråket är en självklart värdelös och helt livlös plats på ett sätt som bara kan komma ur en föreställning av förment total samstämmighet och gränslös skamlöshet. Omedvetenheten om samtliga estetiska, sociala och politiska diskurser i förortsdiskussionen sedan tidigt 1990-tal är närmast rörande.

Men den språkliga och ideologiska stigmatiseringen slutar inte där. Praktiskt taget varje mening i det korta pressmeddelandet är marinerad av det klasshat och den xenofobi som det klassiska förortsföraktet har som grundbult. Att även vara omedveten om detta efter årtal av offentliga debatter och omfattande akademisk forskning i ämnet är inte tillåtet för någon som verkar inom någon verksamhet som på något avlagset sätt handlar om information, marknadsföring eller opinionsbildning. I det här fallet gäller det dig, Emma Månson.

En godbit: ansvarig sweco-arkitekt Willy Hermansson säger: ”Det är viktigt att invånarna får någonting att känna sig stolta över.” Ja, för det kan man ju omöjligt ha – över huvud taget – när man bor i Rinkeby. Det vet ju alla. Eller hur? Graden av arrogans och kolonialt översitteri i Hermanssons uttalande går i praktiken knappt att mäta, på grund av de rent explosivt höga värdena.

Vidare: ansvarig sweco-landskapsarkitekt Thorbjörn Andersson säger: ”Vi är glada att beställaren satsar på så fina material.” Ja, för det vore ju trist nu när de stackars satarna i Rinkeby får så fint av oss att det skulle snålas på det rent materiella. Om man vet ju torftigt dom har det på det området redan, både i sitt närområde och säkerligen även privat. Nej, det främsta av arkitekturens instrumentella frälsning åt stackars de underprivilegerade som vi hemskt gärna vill hjälpa så mycket det är möjligt till det värdigare liv som vårt tegel och vår granit har som absolut inneboende godhet.

Detta intellektuella haveri till pressmeddelande är dessutom klätt i en erbarmlig och tafflig språkdräkt som mest av allt kommunicerar en amatörism brist på bildning som borde vara straffbar under brittsbalken. Läs det första stycket efter ingressen. Det består av tre meningar. Den första är helt absurd. Har aldrig någonting upprustats i Förorten? Och vad i all världen är ”miljonprogrammets förort”? Bort skall i alla fall definitivt trafiksepareringen (som om Husbyupproret aldrig hänt). Sedan: folket skall vållustigt löpa ner till den frälsande kommersen på stråket via ”lutande torg”! Vad fasen är det? Ingen vidare förklaring. Till sist: trafiksäkerheten säkerställs med gångbroar! Var det inte dom som skulle bort i första meningen? Jag ger upp. ■

Videor

Dokument

Kontaktpersoner

Presskontakt

Emma Månson
Kommunikationschef, Sweco Sverige
Telefon: 0734-126611
✉ Mejla mig

Sök i nyhetsrummet

Sök i nyhetsrummet...

🔍

Taggar

arkitektkontor arkitektur city and nature energieffektivisering expo2010 fototävling **hållbarhet** infrastruktur klimat miljö pris staden och naturen **Sweco** världsutställningen i shanghai vård

Prenumerera

☒ Aktuellt

☒ Pressmeddelanden

☒ Evenemang

☒ Bilder

☒ Videor

☒ Dokument

☒ Kontaktpersoner

Adress

Sweco
Gjörwellsgatan 22
100 26 Stockholm

Död gata får nytt liv i Rinkeby

2013-08-23 10:51

Rinkebystråket delar idag Stockholmsförorten Rinkeby i två delar. Stråket kommer nu att göras om till en basargata som sjuder av liv. Imorgon lördag den 24 augusti tas det första spadtaget för förvandlingen av stadsdelen. Swecos arkitekter har ritat förslaget för hur framtidens Rinkebybor ska leva.

Som ett av de första projekten i landet kommer upprustningen av miljonprogrammets förort leda till att trafiksepareringen bryts. Människor ska kunna gå ner till Rinkebystråkets alla butiker och restauranger via lutande torg och trappor. Samtidigt ska trafiksäkerheten säkerställas genom att det finns broar.

– Genom att göra gatan aktiv hoppas vi att hela stadsdelen får ett lyft. Det är viktigt att invånarna får någonting att känna sig stolta över, säger Willy Hermansson, ansvarig arkitekt för uppdraget.

I gatans ena ände ska ett stort torg med sittvänliga bänkar och stora platanträd ligga. Längs stråket kommer små platser och parker finnas liksom ett pärlband av aktiviteter för den som promenerar ner mot Järvafältet.

– Vi är glada över att Familjebostäder och Stockholms stad satsar på så fina material, säger Thorbjörn Andersson, ansvarig landskapsarkitekt och syftar på teglet och graniten på torget och murar.

Där det idag är en bussgata med stora grässlänter längs sidorna kommer det inom ett par år att finnas lokaler för butiker, hantverkare och caféer.

Bygget beräknas bli klart om två år.

För mer information, kontakta:

Willy Hermansson, willy.hermansson@sweco.se, tfn: 0734-12 93 08.
Ansvarig arkitekt på Sweco.

Thorbjörn Andersson, thorbjorn.andersson@sweco.se, tfn: 08-522 952 36.
Ansvarig landskapsarkitekt på Sweco.

1

0

Tweet

+1

Share

Email

Senaste nyheterna

Död gata får nytt liv i Rinkeby

Alvesta Energi drar nytta av Swecos hela tjänsteutbud

Stockholm 2070 – en attraktiv stad att leva i Pressträff 27 juni, klockan 8.45

HAMMARKULLEN – 40 år senare

Jens S Jensen

Utgivare: Hasselblad center
Curator: Dragana Vujanovic
Grafisk form: Greger Ulf Nilsson
Utställning: 31. augusti – 13. oktober 2013

Jens S Jensens bild- och textsvit med bas i Hammarkullen har nu kommit till definitivt bokslut efter 40 år. Den har spänt över Jensens hela karriär från nytexaminerad arkitekt i efterdymningarna efter 1968-rörelsen fram till ett mångkulturellt och postmodernt 2000-tal.

Jensen har gett ut tre böcker tidigare med hammarkullematerialet. *Hammarkullen* från 1974 i den klassiska serien *Aktuell fotolitteratur*. 1982 kom *Ljuva drömmar – Hammarkullen åtta år senare* med återbesök och uppföljning av människorna i första boken. Konceptet bibehölls 1994 i *Tänk om allting var underbart – Hammarkullen 20 år senare* och får slutpunkt i den aktuella utställningen som bifogar en något mindre omfångsrik katalog som trycksak.

Såhär sammanställt ger materialet en mångfaceterad bild av rekordårens samhällsutveckling och historiens förlängning in i vår tid. De enskilda människorödena ger en gripande och talande bild av den arbetar- och medelklass som skapade sin hembygd i miljonprogrammets utopiskt planerade stadslandskap. I dagens förenklade, komprimerade och glömska bild av Förorten är det alltför lätt att tappa bort hur den

Hammarkullen, 1973. © Jens S Jensen

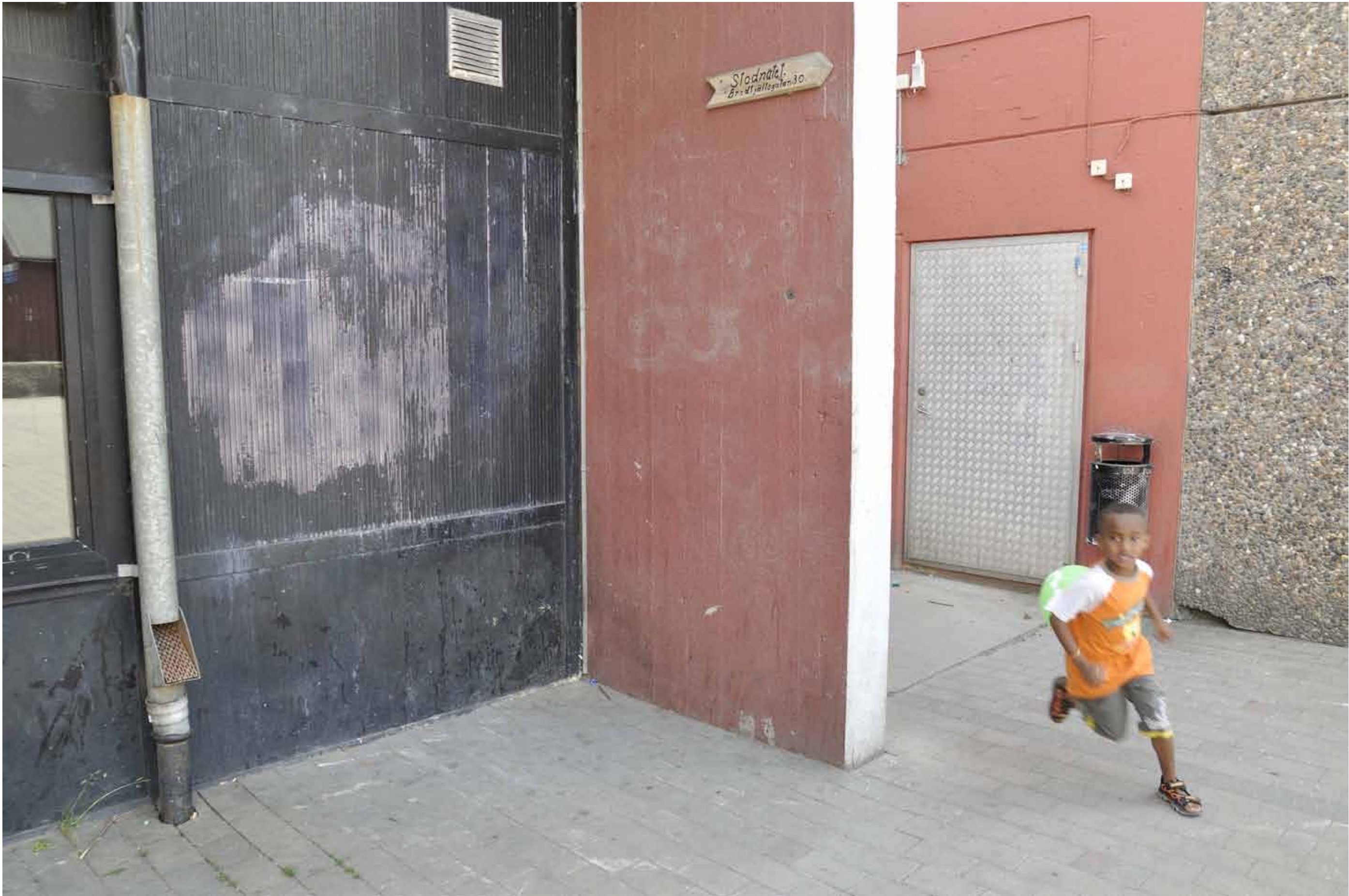

De rättframma och inkännande porträtten av de unga hammarkulleborna av idag är fascinerande i sin lyskraft.

i ursprunget såg och vem som bodde här. Det mångkulturella samhället av idag får Jensen inte riktigt med på djupet i sin svit. Tyngdpunkten ligger på nybyggarna från 1970- och 1980-talen och deras historier, men de senare decenniernas hammarkullebor figurerar ändå tydligt i de senare bilderna. De rättframma och inkännande porträtten av de unga hammarkulleborna av idag är fascinerande i sin lyskraft. Här ligger den samtida politiska sprängkraften i Jensens arbete.

Jensens bildspråk går genom decennierna från estetiserad svartvit dramatik till chosofri digital färgfotografi. De enskilda bilderna tappar i konstnärligt värde och visuell sprängkraft, men bidrar till en minskad objektifiering och lämnar plats för mellanrum i berättelsen. Det är välgörande att en så prestigefylld institution som Hasselblad center har tagit hand om presentationen av slutfasen och bokslutet i Jensens hammarkullearbete. Som exilgöteborgare kan jag säga: det hade aldrig hänt i Stockholm.

Jensen är inte bara bildmakare, han arbetar snarare journalistiskt. Intervjuer och samtal har varit tillsammans med fotografen från början. Denna växelverkan skänker ett mångfacetterat och personligt berättande, Jensens patos lyser hela tiden igenom. I helheten ser man också Jensens egen resa. Han gav sig ut i Förorten som ung och idealistisk arkitekt i 1968-rörelsen. Hans första bilder följer mallen för den demagogiska förortsdramaturgin, med ensamma barn i öde och kala stadslandskap. De svartvita bilderna är ganska hårt stiliserade och dramatiserade. Men ganska snart händer det något, vilket Jensen också beskriver. Han intresserar sig mer för människorna än för miljöerna,

Hammarkullen, 2010. © Jens S Jensen

Jesper, 3 år. Hammarkullen 1973.
© Jens S Jensen

Karneval, Hammarkullen 2010.
© Jens S Jensen

De enskilda bilderna tappar i konstnärligt värde och visuell sprängkraft, men bidrar till en minskad objektifiering och lämnar plats för mellanrum i berättelsen.

han skildrar möten och mänsklighet istället för avsaknaden av samma sak. Egentligen blir platsen Hammarkullen och berättelsen om Hammarkullen ganska snart underordnad, även om den som gemensam nämnare är självklar.

Man skulle önska att fler ur Jensens generation hade fått göra samma resa, hade den djupa och komplexa erfarenhet av vår moderna historia som ryms i hammarkullesviten. Förortsdemagogin och de tjocka lagren av förlamande vulgärbilder tycks ha ett evigt liv. Trots att de gång på gång nedkämpas dyker de snart upp i nya populisters avsiktsförklaringar. Jensens svit är här en tung motvikt, en berättelse som inte förenklar och lägger tillräta den moderna stadens erfarenheter och behov efter tidens kortsiktiga strömningar. Hammarkullesviten kan läggas till bygget av Förortens och modernitetens historia som en grundsten. ■

Pär Eliaeson

ARKITEKTUR 6/2013

Utgivare: Arkitektur förlag
Chefredaktör: Dan Hallemar
Grafisk form: Tobias Berving, ETC
Layout: Marianne Lundqvist
Format: 225x297 mm
Antal sidor redaktionellt: 89
Antal sidor annonser: 27
Pris: 97 SEK
Utgiven: september 2013

Stockholm och Göteborg är tyngdpunkter i detta nummer. På omslaget ligger Johan Fowelins bilder av Marge arkitekters paviljonger på Strömkajen i Stockholm. Bilderna är magiska, men ljuger så in i bänken. Eller ljuger: utelämnar fullständigt den del av den arkitektoniska verkligheten som inte är så smickrande och perfekt. Vi får återkomma till det när KRITIK tar upp paviljongerna. Strömkajsprojektet ingår i ett tema om just paviljonger, som ett tecken i tiden i staden. Lena From har fått i uppgift att tolka denna idé. Texten är korthuggen och ytlig och mynnar ut i några vagt formulerade sentenser om stadens offentlighet och pseudopoetiska naturmetaforer. En typiskt slätstruken och icke intellektuellt stimulerande text från tidskriften *Arkitektur*, som tidskriften hade tretton på dussinet innan redaktörsbytet. Hade varit

bättre om redaktör Hallemar själv hade tagit hand om jobbet, han är i sina bästa stunder en skarp samtidsanalytiker i den lilla skalan med vardagens tendenser i väl avvägt fokus.

Ett stort göteborgstema tar avstamp i de planerade åtgärderna på Kungsportsavenyen, Älvstaden och den nya regimen på stadsbyggnadskontoret. Göteborg har ju som bekant återigen en stadsarkitekt i tjänst, populäre och väl ansedde Björn Si-esjö. Tillsatt från 2012 är också stadsbyggnadsdirektören Agneta Hammer, även hon arkitekt. Förutsägbart nog tycker alla inblandade att detta är en frälsning i sig. Rubriken är: ”Det är stor skillnad med arkitekter i ledningen”. Alltså: detta mes-siaskomplex som alla svenska arkitekter i övre medelåldern frenetiskt odlar så fort dom får tillfälle, vad sagolikt tröttsamt det är. Personligen blir jag snarare orolig när en svensk arkitekt får en viktig och inflytelserik post i samhället, med tanke på hur många tossiga och inkompetenta det finns i yrket. Prata kvalitet och koncept istället för kategori och stukturer, tack.

Sedan kan man ju undra om det verkligen inte finns någon annan arkitekturskribent i Göteborg än Claes Caldenby. Han är alltid tidskriftens uttolkare av tendenser och historia i västkustens största småstad. I ett så ambitiöst upplagt tema som detta nummers borde minst tre röster och infallsvinklar ha kunnat mobiliserats för en ökad komplexitet och motsägelsefullhet i utsagan. Riktigt så illa som det är i Göteborgs-Posten, som har Sveriges särklassiga arkitekturskribentbimbo Mark Isitt som dominant och alenarådande orakel är det naturligtvis inte, men varför nöja sig med det? Efterträdare till den på övertid gående Caldenby kan dessutom behöva skolas in.

Ett lite ljunmt mellannummer detta av

Arkitektur. Avslutningens småputtriga kulturavdelning med andreredaktörerna Julia Svensson och Tomas Lauri som ton-givande går på tomgång och slår in öpp-na dörrar i stockholmsk trendängslighet och posering. Revidera och lägg om. ■

Pär Eliaeson

FORM 5/2013

Utgivare: Mandelgren magazine
Chefedaktör: Bo Madestrand
Art director: Kai Ristilä
Format: 215x278 mm
Antal sidor redaktionellt: 71
Antal sidor annonser: 53
Pris: 98 SEK
Utgiven: oktober 2013

Det här är ett nummer av en svensk designtidskrift med ett scoop. Den grävande designjournalistiken är inte så frekvent i Sverige, kan man väl säga. Om arkitekturkritiken lider av språklig och moralisk impotens så är designkritiken lättfotad och billigt till salu, vilket Susanne Helgeson beklagar sig över i en krönika. Efter-som hon inte riktigt inkluderar sig själv i kritiken väger den dock alltför lätt. Men frågan är relevant. Och helt ofrånkomlig: design är i grunden en kommersiell och

marknadsanpassad verksamhet och kan aldrig bli någonting annat. Hur journalistik inom detta område kan få kvalitet och berättigande är en stor och evig fråga. Inga svar direkt i Helgesons krönika. Att det så smått utvecklats grävande och kritiska texter om arkitektur i både dagspress och fackpress är inget som Helgeson räknar in.

Scoopet har efter detta nummer av *Forms* utgivning utvecklats i allsköns massmedier. Källan är chefredaktör Bo Madestrands krönika, uppslaget innan Helgesons. Det gäller förstås prins Carl Philips karriär som designer och huruvida det förekommer plagiat och oegentligheter gällande prinsens konkreta medverkan som designer. Med Madestrands sedan tidigare etablerade plats i den svenska kulturjournalistikens hierarkier tog historien snabbt fart. Diskussionen och debatten har kanske inte höjt sig så mycket över skadeglädjen mot det alltmer skadeskjutna hovet, men bidrar till den pågående diskursen över originalitetens och det autentiskas postmoderna giltighet. Att den irriterande överskattade och fege pseudosatirikern Eric Ericson kunde gå relativt helskinnad genom gnistskyddsaffären är utomordentligt tråkigt, men symptomatiskt i dagens stockholmska hovmässiga kulturetablis-semang. Lägg krutet där, Helgeson.

För övrigt är *Form* piggare och mer politisk än någonsin med detta nummer. Exempelvis: Gert Wingårdh ställs öga mot öga med den unge altruistiske arkitekten Felipe Balestra i ett samtal om arkitektur, samhälle och politik, med speciellt fokus på segregation. Ett utbyte med gott humör och allvar, men vi som känner Wingårdh vet att det skall mycket till för att han skall ta intryck och ändra sin egennyttiga och bekymmerslösa attityd till någonting mer krävande och förpliktigande. Balestra lyckas med charm och direkthet ändå av-

värna Wingårdh i några passager. Med tanke på vad Wingårdh brukar säga om brännande politiska frågor och maktstrukturer (våldigt lite) är det följande en smärre sensation, framförallt mot vad Wingårdh tidigare stått för när det gäller byggandet: ”Vi bemöter inte samhällsproblemen. Vi bemöter problemen hos en tredjedel av be-folkningen. Jag tycker verkligen inte det är hållbart.” Börjar fan bli gammal? ■

Pär Eliaeson

ARKITEKTEN OKTOBER 2013

Utgivare: Sveriges arkitekter
Chefredaktör: Maria Blom
Grafisk form: Ingen uppgift
Layout: Ingen uppgift
Format: 225x300 mm
Antal sidor redaktionellt: 51
Antal sidor annonser: 29
Pris: 50 SEK
Utgiven: oktober 2013

Så är nu *Arkitekten* här med ny design. Äntligen. Den tidigare formen var en skam för kåren: estetiskt amatörmässig och omedveten i sitt grafiska uttryck. Är det bättre nu?

Det nya designkonceptet är framtaget av en av Sveriges främsta tidningsprodu-

center, Content Innovation, specialister på kundtidningar, tidningsdesign och medlemstidningar. Detta framgår inte när man läser nya *Arkitekten*, en monumental blunder. Med tanke på hur uppbragta arkitekter och deras förbunds företrädare blir när inte arkitekterna nämns som upphovsmän i byggsammanhang är detta gräns-löst ironiskt. När arkitekternas eget förbund agerar beställare av design gör man samma graverande fel som man beskyller sina egna uppdragsgivare för. Enligt uppgift från chefredaktören Maria Blom skall *Arkitektens* designkoncept appliceras och förvaltas av redaktionen. Vem som gjort den grafiska formen och layouten i detta nummer framgår inte heller.

Content Innovation må vara erfarna med design och koncept, men varje erfaren kreatör vet också att en formgivare inte kan skapa en högtstående resultat utan en medveten och professionell beställare. Nya *Arkitekten* är ett tydligt vittnesmål över Sveriges Arkitekters för-måga som beställare av design och speglar också hur medvetet förbundet är om hur design kommunicerar estetiskt och ideologiskt. Som detta är nya *Arkitekten* som mest intressant. Vilka parallella linjer man kan dra till förbundets arbete med arkitektur, arkitekturpolitik och arkitektens villkor förstår ni säkert.

Det första som fångar ögat när jag får den färdiga trycksaken i handen är som sig bör den nya logotypen: väldigt lik tidskriften *Arkitekturs* precis avlagda! Och *Arkitekturs* nya liknar *Arkitektens* gamla i sitt amatörmässiga bokstavsstaplande. Humor i konkret designform.

Annars utstrålar omslaget formmässig rörlighet utan att direkt ge associationer av mångfald. Vi ser tre olika typsnitt i fyra kulörer i fem olika grader spridda över en satsyta som inte skänker någon harmoni

eller struktur som stöd för läsningen. Fotografiet som ligger i botten är en typisk samtida digital bild av sämre snitt: överarbetad i sin redigering och i sin estetik mest av allt signalerande någonting konstlat och oäkta.

Inlagan ger ett bättre intryck. Rörigheten och det grafiskt trängda följer med in till stor del, men de informationstäta och något svårlästa textsidorna balanseras av tydliga och visuellt starka bildsidor. Fotografierna och illustrationerna är dock övervägande liknande omslagsbilden estetiskt, vilket skänker en växande känsla av att läsa en kundtidning eller ett reklamblad. Följaktligen är det svårt att skilja annonser från redaktionella sidor, vilket aldrig underlättar för en tidnings innehåll att nå läsaren.

Arkitekten har möjligtvis kommit en bit på vägen mot att vara en representativ publikation för en yrkesorganisation som vill vara i frontlinjen inom ett estetiskt område när det gäller den isolerade designen. Men när det gäller den helhet som form, innehåll och det sammansmälta estetiska uttrycket utgör återstår en hel del. ■

Pär Eliaeson

Foto: Aftonbladet, 1933

FASAD I P1

Utgivare: Sveriges radio
Producent: Martin Johnson, Filt
Reporter: Amanda Glans
Programledare: Katarina Bonnevier
Format: 55 min
Utgiven: juni–augusti 2013

Om man har det minsta av arkitekturintresse och dessutom trivs i radions sällskap lär det ha varit svårt att missa sommarens radiohändelse, *Fasad* i P1. Äntligen skapades ett program om arkitektur, vilket tidigare var ett hål i P1:s annars så heltäckande och varierande tablå. Den nya satsningen *Fasad* ämnar beskriva hur vi påverkas av arkitekturen. Programmet påvisar inbyggda maktstrukturer och arkitekturens uppfostrande roll. Men programmet visar också att arkitektur kan vara upprorisk, revolutionär och arbeta för förändring. Genom *Fasad* förstår vi arkitekturens förmåga att uppmuntra och möjliggöra olika sätt att leva, mer eller mindre konventionella.

Vår omgivning påverkar oss och våra liv. Att det i arkitekturen finns inbyggda intentioner om hur vi ska leva är inte alltid en självklarhet eller något som gemene man går och funderar på i sitt vardagsliv. I *Fasad* diskuteras vår livsmiljö och arkitekturens makt utifrån ett kritisk

förhållningssätt. Varje avsnitt gräver sig djupt ner i ett tema och söker i politiken, kulturen och historien efter svar och berättelser. Med en folkbildande intention beskriver och berättar programmet varför vår livsmiljö ser ut som den gör och vad som påverkar oss att göra de valen vi gör, bland annat i fråga om våra hem.

I P1:s sedvanliga anda är programmet ett trevligt koncept som bryter ner ganska svåra frågeställningar, akademiska teorier och forskningsresultat. Dessa serveras sedan lyssnarna i ett välsvarvat och genomarbetat samtal om arkitektur och bebyggd miljö. I programmet ges utblickar på olika händelser i historien och mer eller mindre obskyra samtal med olika experter. Programmets tillbakablickar är ett spännande hopkok av små berättelser som avhandlar högt och lågt, från världshändelser till populärkultur och anekdoter. Detta är ett mycket framgångsrikt koncept för att jag som lyssnare enkelt ska kunna sätta mig in i arkitekturens kontext. De små berättelserna gör att man stannar upp i diskandet, och bara lyssnar på radio.

Programmet leds av arkitekten och doktorn Katarina Bonnevier. Bonnevier disputerade på KTH med sin uppmärksammade doktorsavhandling *Behind Straight Curtains*. Samma queerfeministiska perspektiv som återfinns i hennes avhandling präglar också *Fasad*. Det är kunskap om makt, maktstrukturer och maktuttryck i arkitekturen som tema över hela programserien. Bonnevier ställer många svårställda frågor om rätten till rum och rätt till gestaltning. I ett av avsnitten använder hon sig samma exempel som i sin avhandling, Selma Lagerlöfs Mårbacka i Värmland. Mårbacka blir ett tydligt exempel på hur en kvinna med arkitekturens hjälp skapade ett monument över sig själv och därigenom framkallade en historia

och legitimitet åt sin person trots att hon var kvinna. Ett annat gott exempel är när Bonnevier gräver djupt ner i folkhemshistorien för att diskutera Romernas rätt till rum. Hon diskuterar vem som konstruerat Sverige och vem det är byggt för. Programmet lyckas verkligen understryka hur arkitektur blir maktmedel för att styra hur människor ska leva sina liv rätt, vem som får plats och vem som är önskvärd. Att anlägga ett genusperspektiv på arkitektur är nödvändigt, och *Fasad* lyckas inte minst med att förklara hur samhällsstrukturer omsätts arkitektoniskt. Vad som dock tappas är den kritiska diskussionen om programmets förhållningssätt, för *Fasad* tar sitt perspektiv för en självklarhet och motiverar inte varför diskussioner om kön, klass och sexualitet är så viktiga. För det finns andra tolkningar av arkitektur och andra perspektiv att lyfta.

Som ett inbitet fan av talradion kan jag kviakt identifiera flera likheter med andra program. Det är nästan så jag misstänker att man köpt *Stil* i P1:s goda och hyllade koncept rakt av. För på samma sätt som *Stil* låter mode bli en samhällsangelägenhet och ett uttryck för kultur låter *Fasad* arkitekturen och arkitekturhistorien berätta om samhället och om oss.

Fasad i P1 har ett stort hål att fylla. Jag menar att det finns en avsaknad och ett stort behov av spännande och utbildande program om arkitektur. Arkitektur och bebyggd miljö är frågor som många har åsikter om och som vi alla dagligen berörs av, ändå är utbudet av arkitekturprogram (bortom gör-det-själ programmen) mycket begränsat. *Fasad* levererar, och det häpnadsveckande bra. För visst är det en svår konst att lyckas omsätta avancerade arkitekturteorier och queerfeministiska perspektiv på historien i ett paket för fre-dagsradion.

Bonnevier lyckas onekligen med bedriften att beskriva sambanden mellan människa och bebyggd miljö. Hon ger lyssnaren ett perspektiv på företeelser och byggnader långt bortom vackra fasader och stilbegrepp. Ibland funderar jag på om inte trådarna blir väl långa, så att jag som lyssnare får det lite svårt att följa med i uppnystandet, att vi drunknar i kuriosa och berättelser som tar oss väldigt långt bort från fasaderna. Och kanske är det också här programmet faller något. Jag saknar beskrivningarna och verbaliseringen av arkitekturen. För även om *Fasad* på ett utomordentligt sätt talar om arkitekturens kontext så finns det också ett behov av att tala om form och gestaltning utanför arkitekternas salonger. Förstå mig inte fel, jag hyllar *Fasads* helhetsgrepp om arkitekturen, men jag saknar fasaderna. ■

Emil Bergstén